ARAŞTIRMA MAKALESİ

ULUSLARARASI ALANYAZINDA SAĞLIK TURİZMİ ALT BİLEŞENLERİ ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ

Sermed DOĞAN *
Tuğba Gül BAYNAL DOĞAN **

ÖZ

Sağlık turizmi alt bileşenleri olarak "medikal turizm", "termal ve spa-wellnes turizm" ve "yaşlı ve engelli turizm" konularını kapsamaktadır. Ülkelerin turizm geliri içerisinde sağlık turizminin önemli bir paya sahip olması araştırmacıları bu alana yönlendirmiş ve son yıllarda bileşenler çeşitli yönleri ile incelenmiştir. Bu analizlerde genel olarak hangi alt konu başlıkları üzerinde yoğunlaşıldığı, yazar, referans ve dergi atıf ağı, anahtar kelime ağı, ülke ve kurum bağlantısı açısından incelemek çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Analiz için Web of Sciences veri tabanından 2000-2019 yılları arasında SSCI (Social Science Citation Index) atıf indeksinde taranan 494 makaleye ulaşılmıştır. Elde edile veri setinde ağ haritası ve düğümler arasında bağlantıları ortaya çıkarmak için VOSviewer yazılımı kullanılmıştır. Ağ haritasına baktığımızda en fazla kullanılan anahtar kelime "medical tourism", referans ortak atıf ağında en çok alıntı yapılan makale Connell'in (2006) çalışması, dergi ortak atıf ağında en çok atıf alan ve bağlantı gücü olan dergi "Tourism Menagement", yazar ortak atıf ağında en çok atıf alan John Connell olmuştur. Bibliyografik eşleşme analizinde ise belge gücü ve sayısına göre Jeremy Snyder önderlik etmektedir. Son olarak ülke ve kurum iş birliğinde bağlantı gücü en yüksek ülkenin İngiltere ve kurumun ise Sejong Üniversitesi olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak medikal turizmin geniş bir araştırma alanı bulduğu, yaşlı ve engelli turizminin ise yeni gelişim gösteren bir alan olarak araştırmaların hız kazandığı belirlenmiştir. Ayrıca termel ve spa-wellnes turizmi üzerinde yapılan araştırmaların kısıtlılık gösterdiği bu nedenle de uluslararası alanyazında bir boşluk olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Sağlık turizmi, medikal turizm, yaşlı ve engelli turizmi, termal ve spa-wellness turizmi, bibliyometrik analiz*

MAKALE HAKKINDA

**Öğr. Gör., Kayseri Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Sağlık Kurumları İşletmeciliği Programı, sermeddogan@kayseri.edu.tr*
https://orcid.org/0001-0001-8782-7227

*** Dr. Öğrencisi, Kayseri Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Bölümü, baynaltugba@gmail.com*
https://orcid.org/0000-0002-2832-3157

Gönderim Tarihi: 01.05.2020
Kabul Tarihi: 02.09.2020

Atıfta Bulunmak İçin:

Doğan, S. & Baynal Doğan, T. G. (2020). Uluslararası alanyazında sağlık turizmi alt bileşenleri üzerine bibliyometrik bir analiz. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi,* 23(4), 561-586

RESEARCH ARTICLE

A BIBLIOMETRIC ANALYSIS ON THE SUB-COMPONENTS OF HEALTH TOURISM IN INTERNATIONAL LITERATURE

Sermed DOĞAN *
Tuğba Gül BAYNAL DOĞAN **

ABSTRACT

It includes "medical tourism", "thermal and spa wellness tourism" and "senior and disabled tourism" as sub-components of health tourism. The fact that health tourism has an important share in the tourism income of the countries has directed the researchers to this field and the components have been examined in various aspects in recent years. The purpose of this study is to examine which sub-topics are generally focused on in these analyzes in terms of author, reference and journal citation network, keyword network, country and institution connection. For analysis, 494 articles from the Web of Sciences database scanned in the SSCI citation index between 2000-2019 have been reached. VOSviewer software was used to reveal connections between the network map and nodes in the data set obtained. When we look at the network map, the most used keyword is "medical tourism", the most quoted article in the reference co-citation network is Connell's (2006) study, the magazine which is the most cited and linking force in the journal co-citation network, "Tourism Menagement", the co-author John Connell was the most cited in the citation network. In the bibliographic coupling analysis, Jeremy Snyder leads by document strength and number. Finally, it is determined that the country with the highest connectivity in the cooperation of the country and the institution is England and the institution is Sejong University. As a result, it has been determined that medical tourism has found a wide area of research, and that elderly and disabled tourism has gained speed as a newly developing area. In addition, it has been determined that there is a gap in the international literature because of the limited research done on thermal and spa-wellnes tourism.

Keywords: *Health tourism, medical tourism, senior and disabled tourism, thermal and spa-wellness tourism, bibliometric analysis*

ARTICLE INFO

* *Kayseri University, sermeddogan@kayseri.edu.tr*
https://orcid.org/0001-0001-8782-7227

** *Kayseri University, baynaltugba@gmail.com*
https://orcid.org/0000-0002-2832-3157

Recieved: 01.05.2020
Accepted: 02.09.2020

Cite This Paper:

Doğan, S. & Baynal Doğan, T. G. (2020). Uluslararası alanyazında sağlık turizmi alt bileşenleri üzerine bibliyometrik bir analiz. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi,* 23(4): 561-586

I. GİRİŞ

Turizm sektörü ülke ekonomisine önemli düzeyde katkıda bulunmasından dolayı hem gelişmiş ülkelerde (ABD 215,5 milyar dolar, İspanya 70,3 milyar dolar, Fransa 64,7 milyar dolar) hem de gelişmekte (Tayland 62,0 milyar dolar, Hindistan 30,0 milyar dolar, Türkiye 25,7 milyar dolar) olan ülkelerde turizm faaliyetlerine giderek artan bir şekilde önem verilmektedir (Türkiye Turizm Yatırımcıları Derneği [TTYD], 2020). Turizm faaliyetleri içerisinde milli ekonomiye katkı sunan ve görünürlüğü sürekli artan alternatif turizm ise sağlık turizmidir. Artan ekonomik büyüme, yaşlanan nüfus ve insan sağlığı bilincinin olgunlaşması ile sağlık turizmi son yıllarda önemli bir gelişme göstererek yeni bir turizm segmenti olarak kabul edilmektedir (Huang ve Xu, 2018). Ülkeler için önemli bir gelir kapısı olmanın yanında insan sağlığının odak noktayı oluşturması kavram üzerinde durulan ve araştırmaların ağırlık kazandığı bir alan olmuştur (Marković vd., 2014). Sağlık turizmi araştırmaları medikal turizm (Connell, 2006; Reed, 2008; Crooks vd., 2010; Connell, 2013; Han ve Hyun, 2015), termal ve spa-wellness turizmi (Sayılı vd., 2007; Sheldon ve Park, 2008; Radnic vd., 2009; Hjalager ve Konu, 2011; Matzarakis vd., 2013; Emir ve Arslantürk, 2015), yaşlı ve engelli turizmi (Hsu vd., 2007; Nella ve Christou, 2016; Huber vd., 2018; Gillovic ve Mclntosh, 2015; Kane, 2013) olarak kavramın alt bileşenleri üzerinde durulmaktadır. Özellikle son 10 yıl içerisinde sağlık turizmi alt bileşenlerine yönelik araştırmalarda bir artış gözlemlenmektedir. Bu durum sağlık turizmi konusuna verilen önemin bir göstergesi niteliğindedir.

Sağlık turizmi alt bileşenleri literatürde önem verilen bir alan olduğu dikkate alınarak araştırmanın amacı uluslararası alanyazında yayınlanan "medikal turizm", "termal ve spa-wellnes turizmi" ve "yaşlı ve engelli turizmi" konularını bibliyometrik göstergeler açısından incelemektir. Araştırma bu bağlamda bibliyometrik analize dayalı nicel bir araştırma tasarımına sahiptir (Yiğit, 2019; McBurney ve Novak, 2002) ve bilimsel araştırma alanının entelektüel gelişimini belirlemek için yaygın olarak benimsenen bir yöntemdir (Xiao ve Smith, 2006). Ayrıca bibliyometri, araştırma sayısı, iş birliği, önemli yazarlar ve güncel konular dahil olmak üzere araştırma alanındaki en son gelişmeleri, araştırma yönlerini ve önde gelen konuları ortaya koymakta (Wang vd., 2014) ve gelecekteki çalışmalar için de derinlemesine bilgi sağlamaktadır. Bu nedenle bibliyometrik yöntemler nicel olmakla birlikte nitel özellikler üzerinde de açıklamalar yapmada kullanılır (Saito ve Strehlau, 2018). Araştırmada bibliyometrik yöntemin kullanılmasının nedeni; alana ilişkin çalışmaları, yazar, konu, atıf yapılan yazar, atıf yapılan kaynaklar, anahtar kelimeler gibi verilerin istatiksel olarak analiz edilebilmesini ve elde edilen sonuçlar doğrultusunda disipline ait genel yapının ortaya konulmasını mümkün kılmaksından dolayı tercih edilmiştir (Zan, 2012). Başka bir ifade ile bibliyometrik yöntem araştırma alanının genel bir resmini sunmaktadır (Merigó ve Yang, 2017). Araştırma konusuna ilişkin genel durumu ortaya koymak için Web of Sciences veri tabanı üzerinde 2000-2019 yılların arasında Social Science Citation Index (SSCI) atıf indeksinde yayınlanmış makaleler incelemeye alınmıştır. Elde edilen verilerin analizinde VOSviewer 1.6.15 yazılım versiyonu kullanılmıştır. Program ağlara dayalı haritalama oluşturmada kullanıldığından (Milfont ve Page, 2013) ortak yazarlık, ortak atıf, bibliyografik eşleme ve ortak anahtar kelime ağına ilişkin haritalamaya ulaşılmaya çalışılmıştır.

II. SAĞLIK TURİZMİ

Sağlık hizmetleri özellikleri itibariyle acil ve ertelenemez olması aynı zamanda hata ve belirsizliklere karşı duyarlılığı gibi nedenlerle sağlıklı olma ve uzun bir yaşam sürme gayesi insanların vazgeçilmez temel bir hakkıdır. Bu durum ise hastalık etkenlerini ortadan kaldırmak amacıyla tedavi edilebilme muhtemeli olan yer ya da kuruluşları tercih etmeyi gündeme getirmiştir. Bu nedenle insanlar sağlık sorunlarına ilişkin çözüm ararken yalnızca kendi ülkelerindeki hekimleri ya da fiyatları değil, en iyi tedavi yöntemi sunan ve en uygun fiyat seçeneklerini değerlendirerek hareket etmektedirler (Aydın, 2012). İnsanların eski sağlık düzeyine kavuşmak için seyahat etmek kaydı ile mevcut ikamet yerinden farklı bir mekânda konaklaması ve koruyucu, tedavi edici, rehabilitasyon ve sağlığın geliştirilmesine yönelik bir amacın takınması ise sağlık turizmi kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle tedavi ve tatil amaçlı, şehirlerarası ya da ülkelerarası yapılan seyahatlerden doğan tüm etkinliklere "Sağlık Turizmi" denilmektedir (Çiçek ve Avderen, 2013).

Huang ve Xu (2014), sağlık turizmi üzerinde ortak bir tanım olmamakla birlikte araştırmacılar tarafından sağlık turizmini sağlıkla ilgili tüm turistik faaliyetleri kapsamak için bir şemsiye terim olarak kullanma eğiliminde olduğunu belirtmektedir. Sağlık turizmi kavramı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tanımlanmış olsa da genel kanı insanların düşük maliyet, yüksek kalite ve hızlı bir biçimde tedavi hizmeti almak için ikamet noktasından farklı bir mekâna seyahatin varlığı ile değerlendirilmektedir. Carrera ve Bridges (2006), sağlık turizmini bireyin refahını ve bedenini korumak, geliştirmek veya iyileştirmek için yerel çevrenin dışında "organize seyahat" edilmesi, García-Altés (2005), sağlık nedenleriyle ikamet edilen yerden sağlık bakım hizmeti almak için seyahatin gerçekleştirilmesi, Goodrich (1993) ise bir turistik tesisin veya destinasyonun düzenli turistik olanaklara ek olarak sağlık bakım hizmetlerini ve tesislerini teşvik ederek turistleri çekmek için kasıtlı bir girişim olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda sağlık turizmi; hedef pazardaki turistlerin ihtiyaç ve beklentileri, tedavi şekilleri, kullanılan kaynakların farklılığı ile "medikal turizm", "yaşlı bakım ve engelli bakım turizmi" ve "termal turizm ve spa-wellnes turizmi" olarak 3 alt bileşene ayrılmaktadır (Tengilimoğlu, 2017).

2.1. Medikal Turizm

Tıbbi müdahale yoluyla bireyin sağlığının iyileştirilmesi veya restorasyonu için kişinin doğal sağlık yetki alanı dışında organize seyahati olarak ifade edilen sağlık turizmi alt bileşeni medikal turizmdir (Carrera ve Bridges, 2006). Cohen (2008), bu turizm türünün 2000'lerin başında geniş bir geçerliliğe sahip nispeten yeni bir alan olarak belirtmiştir. Medikal turizm sağlık hizmetlerinin tıbbi görünümünü güçlendirmesinden dolayı (Arellano, 2007) son yıllarda giderek daha popüler hale gelmektedir (Bies ve Zacharia, 2007; Horowitz vd., 2007). Connell (2006) öncelikle zengin dünya ülkelerinde yüksek tedavi maliyetleri ve uzun bekleme sürelerinden (Tütüncü vd., 2011; Hall, 2011) dolayı (büyük ölçüde ABD, Kanada ve Batı Avrupa) insanlar sağlık düzeylerini yükseltmek için denizaşırı ülkelere birincil amaç olarak "sağlık turizmi" ve birlikte refahla birleştirmek adına golf, bisiklete binme, yürüyüş ve dağcılık, yoga ve meditasyon arayışı ile seyahat etmeleri medikal turizmi ortaya çıkardığını vurgulamaktadır.

Gelişmiş ülkelerden daha az gelişmiş ülkelere tıbbi bakım için seyahat eden kişilerin maliyet, erişim, hizmet ve kalite kombinasyonları nedeniyle bu ülkeleri tercihte bulunması dolaylı biçimde "ters küreselleşmeyi" meydana getirmiştir (Connell, 2013). İnsanların bu ülkelerde tıbbi uygulamalara kolaylıkla erişim sağlanması ile mümkün olmaktadır. Bu ise etkileşimli web siteleri ile bağlantılı olarak tüketiciler için hizmetleri planlamasına, cerrahlarına veya diğer uzmanlarına başvurmasına, uçak bileti ve konaklama rezervasyonu yapmasına ve turistik geziler düzenlemesi etken olmuştur (Hopkins vd., 2010). Medikal turizm cerrahi uygulamalar açısından farklı uzmanlık alanlarını kapsamaktadır. Tedavi tüm tıbbi hizmetleri kapsayabileceği gibi (Lunt vd., 2011) kozmetik ve diş cerrahisi, kardiyo, ortopedik ve bariatrik cerrahi, IVF tedavisi, organ ve doku nakli gibi tedavi hizmetleri medikal turizm kapsamında sunulmaktadır (Lunt ve Carrera, 2010).

2.2. Termal ve Spa-Wellnes Turizm

Dünya popülasyonu içerisinde yaşlı nüfus oranının artış göstermesi sağlık turizmini tercihte bulunmada önemli bir etken olmaktadır. Sağlık turizmi alt bileşenlerinden biri olan termal turizmin bu etki içerisindeki payı giderek artmakta ve daha fazla önem kazanmaktadır (Sayılı vd., 2007; Selvi, 2002). Bu durum turistik aktivitelerin oldukça çeşitlendiği günümüzde termal turizmi yeni turistik çekim alanları haline getirmiştir (Kılıçaslan ve Aydınözü, 2000). Termal turizm çamur banyoları, termal suları, içme kürleri (Kozak, 1997) ve gayzerleri deneyimlemede yöreye özgü iklim şartları içerisinde gerçekleşen (Erdoğan ve Aklanoğlu, 2008) önemli bir turistik faaliyet olmanın yanında büyüyen sağlık turizmi sektörünün bir alt kümesidir ve seyahatin amacı sağlığı geliştirmek, spa ve alternatif tedavilerden keyif almaktır (Asker vd., 2010). Başka bir ifade ile sağlığını geri kazanmak veya mevcut sağlık koşullarını korumak (İbret, 2007) isteyen bireyler termal turizm faaliyetlerine artan bir talep ile katılmaktadır (Timur, 2018).

Spa kavramı aslında "su yolu ile sağlık" anlamına gelen "salus per akam" kelimesinin etimolojisi (Peris-Ortiz ve García, 2015) iken wellness kelimesi ise; ruhsal, akıl ve vücut sağlığında zindeliği ifade etmektedir (Tengilimoğlu, 2017; Cochrane, 2008). Wellness turizminin son zamanlarda üzerinde durulan alan olmasına rağmen Hjalaher ve Konu (2011) köklerinin spa merkezlerine dayandığını belirtmektedir. Wellness turizmi henüz yeni incelenmeye değer bir olgu olarak ortaya çıkmış olsa da (Steiner ve Reisinger, 2006) birçok ülke yaşlanmakta olan bir nüfusla karşı karşıya olması (Chen vd., 2013) ayrıca kentsel yaşamda giderek artan fiziksel, ahlaki ve ruhsal hasarın bir sonucu olarak wellness turizmi çağdaş toplumda yeniden güçlenmiştir (Lehto vd., 2006). Uluslararası wellness hizmetleri ve tedavilerine yönelik talepteki büyüme (Medina-Muňoz ve Medina-Muňoz, 2013) ile kavram üzerinde son yıllarda geniş araştırmalar yapılmıştır (Kelly, 2012; Huang ve Xu, 2014). Weiermair ve Mathies (2004), wellnes'i tek bir cümle ile tanımlamanın oldukça güç olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle insanların ihtiyaçlarına cevap vermek adına wellnes turizmi; sağlık korumak ve yükseltmek için fiziksel sağlık/güzellik bakımı, sağlıklı beslenme/diyet, rahatlama/meditasyon ve zihinsel aktivite/eğitim temeline dayalı geniş bir tanımlama yapılmaktadır (Mueller ve Kaufmann, 2001). Wellness turizmi kapsamında sunulan hizmetlerin sağlık ve esenliğe yönelik iyileştirme yaklaşımlarından ziyade önleyici bir yöntem olduğundan aktif bir yaşam tarzının parçası olarak kabul edilmektedir (Magdalini, 2009). Ayrıca fiziksel refaha ek olarak psikolojik, manevi veya duygusal esenliğe de katkı yapması muhtemeldir (Smith ve Kelly, 2006).

2.3. Yaşlı ve Engelli Turizmi

Bilim ve teknolojik gelişimle birlikte insanların yaşam standartları yükselmiş ve beklenen yaşam süresi uzamıştır. Günümüz yaşantısındaki bu değişiklikler ile son yıllarda yaşlı turizmi (Bowtell, 2015) ve engelli turizmi (Michopoulou vd., 2015; Domínguez vd., 2013) konularında yapılan araştırmalar da gelişim göstermiştir. Yaşlanan nüfusun toplam nüfus içerisinde payının artması ise turizm faaliyetlerinin, mevcut ürün ve destinasyonların yeniden düzenlenmesinde yaşlı turizm ve doğrudan engelli turizm beklentileri ön plana çıkmaktadır (Alen vd., 2012; Darcy, 2010). Yaşlı turizminin turizm içerisinde artarak gelişim gösterme eğiliminde olduğu (Yıldırım, 1997) ve gelecek süreçlerde turizm içerisinde katılım oranının artacağı belirtilmektedir (Chen ve Shoemaker, 2014). Bu nedenle hedef kitle beklentilerini yani "yaşlı turizm" olarak adlandırılan faaliyet kolu için özel ürünler geliştirilmelidir (Nikitina ve Vorontsova, 2015). Sağlık turizmi içerisinde önemli diğer alan ise engelli turizmidir ve gelişmekte olan bir pazardır. Darcy vd., (2010) engelli turizmini niş bir turizm alanı olarak belirtmektedir. Engelli turizmi daha çok özel ihtiyaçları olan kişilerin, özellikle de engelli ve yaşlıların turizm sektörüne dahil edilmesi amaçlanmaktadır (Leidner, 2008). Bu doğrultuda engelli turizmi hareketlilik, vizyon, işitme ve bilişsel erişim boyutları da dahil olmak üzere evrensel biçimde tasarlanmış turizm ürünleri, hizmetleri ve çevreyi sunarak bağımsız, eşit ve haysiyet ile işlev görmelerinin sağlanması olarak tanımlanmaktadır (Darcy ve Dickson, 2009). Bu tanım, insanların yaşamları boyunca erişilebilir turizm hizmetinden yararlanabilme yaklaşımını benimsemektedir (Michopoulou vd., 2015).

Turizm pazarından yaşanan değişikliklere uygun olarak artan çeşitlendirme ve kişiselleştirme sürecinde yaşlı turizminde olduğu gibi engelli turizminde de bilinçli bir gelişim önem arz etmektedir (Zajadacz, 2015). Engelli turizmi, turizm sistemini bütünsel bir yaklaşımla ulaşım, konaklama, varılmak istenen yer ve turistik yerlerin ihtiyaçlara uygun bir şekilde karşılanmasında tüm süreci ifade ederken (Vila vd., 2015), bireysel memnuniyet ve sosyal gelişim için fonksiyonel ve psikolojik düşüncelerini aynı zamanda eylemlerini tam olarak entegre etmeye dayanır (Altınay vd., 2016). Bu nedenle engelli turizmi çok sayıda dik merdivene çıkmak yerine hafif bir rampadan geçmeyi tercih edecek yaşlıların kolayca deneyimleyeceği turizmi ifade etmektedir (Luiza, 2010).

III. YÖNTEM

Çalışmada betimsel analiz çerçevesinde verilerin özgün formatına bağlı kalarak, doğrudan alıntılarla (Yıldırım ve Şimşek, 2013) verilerin tanımlanmasında, analizinde ve yorumlanmasında (Wolcott, 1994) kullanılan doküman incelemesi yapılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılmak istenen olaylar ile

bağlantılı olan ve yazılı bilgi içeren kaynakların ayrıntılı bir biçimde analiz edilmesi ile ilgili bir yöntemdir (Cevizkaya, 2014). Araştırmada 2000-2019 yılları arasında sağlık turizmi alt bileşenleri (medikal turizm, termal ve spa-wellnes turizmi, yaşlı ve engelli turizmi) ile ilgili uluslararası alanyazında yayınlanan makalelerin belirli parametreler doğrultusunda bibliyometrik yöntemle incelenmesi amaçlanmaktadır. Makaleler genel olarak bilimsel gelişmelerin izlenmesinde önemli bir noktada yer almasından dolayı (Bayram, 1998) araştırmada sadece makalelerin yer alması sağlanmıştır. Bu doğrultuda verilere ulaşmak için 250'den fazla bilimsel disiplinde, 20000'den fazla hakemli, bilimsel dergiden oluşan (Nebioğlu, 2019) Web of Science veri tabanı kullanılmıştır. Belirtilen veri tabanı bilimsel yayınların analizinde en yaygın kabul gören ve sık bir şekilde kullanılmasından dolayı seçilmiştir (Yang vd., 2013). Ulaşılan veriler SSCI atıf indeksine dayanmaktadır. Çalışmada sağlık turizmi alt bileşenlerine yönelik verilere ulaşılmak istenildiğinden veri tabanı arama sayfasında konu başlığında arama yapılmıştır. Konu şeklinde yapılan aramada "medical tourism", "spa tourism", "spa and wellness tourism", wellness tourism", thermal tourism", "senior tourism", "silver torusim", "elderly tourism", "grey tourism", "geriatric tourism", "third-age tourism", "disabled tourism" ve "accessible tourism" anahtar kelimeleri birlikte taranmıştır. Arama yöntemi konu şeklinde yapılması anahtar kelimelerin makale başlığında, özette ve anahtar kelimelerde arandığı anlamına gelmektedir.

Medikal turizm, termal turizm ve spa-wellness, yaşlı ve engelli turizmi konuları bilimsel araştırma çalışmalarında geniş bir yer bulmasından dolayı sınırlandırmaya gidilmiştir. 2000-2019 yılları arası ve SSCI veri tabanı kısıtlaması ile ilk tarama sonucunda 615 çalışma verisine ulaşılmıştır. Analiz sadece makale verilerine yönelik yapılması planlandığından kitap ve konferans bildirileri hariç tutularak 499 makale verisi kalmıştır. Son olarak yayın dili olarak İngilizce seçilmesiyle toplamda 494 veri seti değerlendirmeye alınmıştır.

Makalelerin bibliyometrik analizinde çalışmanın yayınlandığı yıla ve atıf sayısına, alt konu başlıklarına, yayınlanan dergilere, araştırma alanına, en çok atıf alan makale, yazar ve atıf sayısına ve yazar sayılarının yıllara göre dağılımı incelenmiştir. Sağlık turizmi alt bileşenlerine ilişkin ortak yazarlık analizinde; ülkelerin ve üniversitelerin iş birliğine, bibliyografik eşleşmede; yazarların çalışmalarına ilişkin benzerliğine, ortak atıf analizi ile referans ortak atıf ağı, dergi ortak atıf ağı ve yazarların ortak atıf analizi son olarak da anahtar kelime ağına bakılmıştır. Ağ haritasının görselleştirmesinde VOSviewer programı kullanılmıştır. VOSviewer bibliyografik eşleşme, ortak atıf, anahtar kelime ağını içeren çeşitli göstergelerle birlikte bibliyometrik materyalin grafiksel bir haritalamasını geliştirmede kullanılır (Cobo vd., 2011; Sinkovics, 2016). Ortak atıf, iki belge aynı üçüncü bir belgeden atıf aldığında, anahtar kelime ağı, belgelerde kullanılan en yaygın anahtar kelimelerin ölçümünde, ortak yazarlık, bir dizi değişkenin yayın hacmini ve bunların birbirine nasıl bağlandığını, bibliyografik eşleşme ise iki belge aynı üçüncü bir belgeden bahsediyorsa gerçekleşir (Mulet-Forteza vd., 2018). VOSviewer yazılımı ile bir öğenin yerini belirtmek için daireler kullanılır ve bir dairenin boyutu toplam ortak oluşum sayısını yansıttığından öğeler bir kümeleme tekniği ile belirtilir ve renkler bir öğenin ait olduğu kümeyi yansıtmaktadır (Van Eck vd., 2010). Bir öğenin rengi ise ait olduğu küme tarafından belirlenir ve öğeler arasındaki çizgiler bağlantıları temsil ederken öğeler ne kadar yakın yerleşirse ilişkinin o kadar güçlü olduğu söylenebilir (Van Eck ve Waltman, 2018). Başka bir ifade ile öğeler arasındaki mesafe, ilişkiyi ve benzerliği ortaya koyarken (Khalil ve Crawford, 2015) daireler birbirine yakın değilse yani renkleri birbirine değmemesi söz konusu ise aralarında herhangi bir bağlantı ilişkisi bulunmadığı yorumunu yapabiliriz (Bozdemir ve Çivi, 2019). Çalışmaya yönelik bu ifadeler doğrultuda araştırmada cevaplanmak istenin sorular aşağıda belirtilmiştir.

- Makalelerin yayınlandığı yıllara göre dağılımı nedir?
- Makalelere yapılan atıfların yıllara göre dağılımı nedir?
- Makaleler hangi alt konularda yoğunlaşmaktadır?
- Makalelerin yayınlandığı dergilere göre dağılımı nedir?
- Dergilerin yayın alanlarına göre dağılımı nedir?
- Makalelerde yazar sayılarının yıllara göre dağılımı nedir?
- En çok atıf alan makaleler ve atıf sayısı nedir?

- Anahtar kelime ağında en yoğun kullanılan kelime nedir?
- Referans, dergi ve yazar ortak atıf ağında öne çıkan boyutlar nelerdir?
- Bibliyografik eşleşme analizine göre çalışmaların benzerlik durumu nedir?
- Ortak yazarlık analizine göre kurumların ve ülkelerin iş birliği durumu nedir?

IV. BULGULAR

Bu bölümde 2000-2019 yılları arasında yayımlanan "Medikal Turizm", "Termal Turizm ve Spa-Wellness" ve "Yaşlı ve Engelli turizmi" konularına yönelik bibliyometrik analizlere yer verilmiştir. Çalışmada 494 makale değerlendirmeye alınarak elde edilen sonuçlar grafik ve tablolara yansıtılmıştır.

4.1. Dergide Yayınlanan Makalelerin Yıllara ve Yazar Sayısına Göre İncelenmesi

Makalenin yayınlandığı yıllar nezdinde gerçekleştirilen incelemeler Grafik 1'de gösterilmiştir. Sağlık turizmi alt bileşenlerine yönelik incelenen çalışmaların belirtilen süreler çerçevesinde son yıllarda oldukça araştırılan konu haline geldiğini yansıtmaktadır. Özellikle 2017, 2018 ve 2019 yıllarına ait verilere baktığımızda en fazla makaleler bu yıllarda yayınlanmıştır. Sağlık turizmi alt bileşenleri konusunda yapılan araştırmaların oldukça ivme kazandığı bir başka gösterge ise 20 yıllık süre dahilinde gerçekleştirilen çalışmaların %50'den (%10,12, %9,31, %10,73, %11,34, %17,0) fazlası son 5 yılda literatüre kazandırıldığı görülmektedir. Diğer taraftan 2000 ile 2005 yılları arasında sadece bir çalışma yayınlanmış ve bu çalışma medikal turizmi konu almaktadır. 2006, 2007, 2008 ve 2009 yıllarında da fazla sayıda makalenin yayınlanmadığı dikkat çekmektedir. Genel bir değerlendirme yaptığımızda ise medikal turizm, termal turizm ve spa-wellnes ve yaşlı ve engelli turizmine yönelik çalışmaların 2010 yılından itibaren artış göstermektedir.

Grafik 1. Makalelerin Yayınlandığı Yıllara Göre Dağılımı

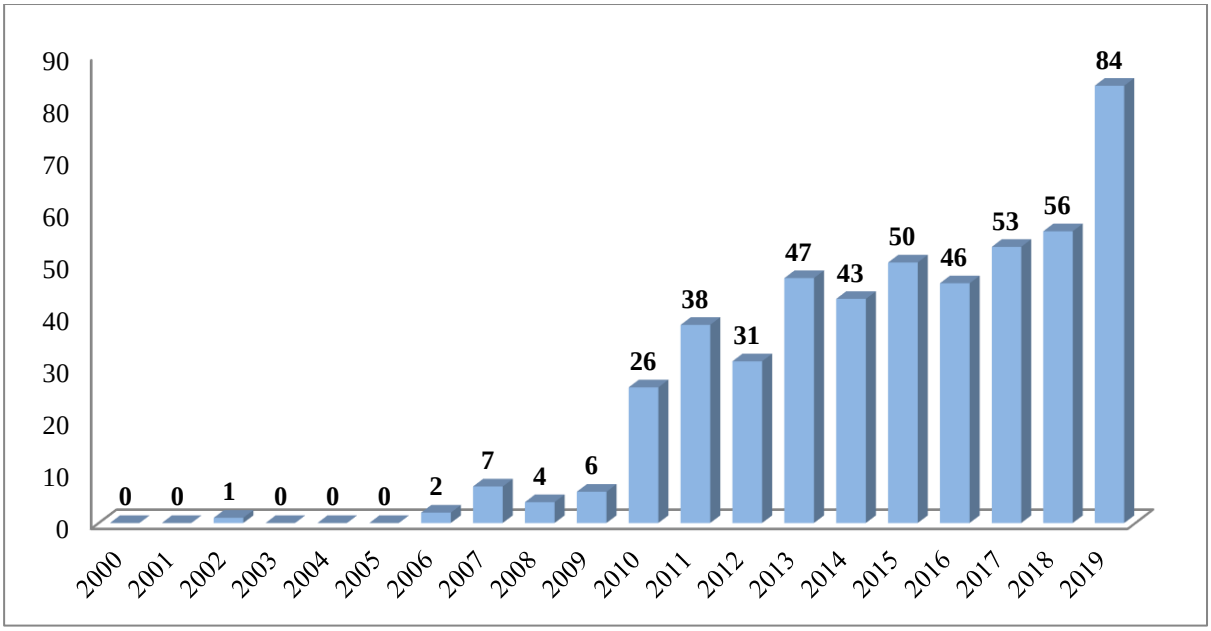

Araştırmalarda birden fazla yazarın katkı sunma durumu olarak belirtilen ortak yazarlık, bireylerin farklı düşünce tarzları ile araştırmaya katkı sağlama, tek bir kişinin olası hata/hataları gözünden kaçırma ihtimalini en aza indirgemede yardımcı (Çiçek ve Kozak, 2012) olabileceği gibi özellikle alanda araştırma deneyimi fazla olmayan kişilerin bu işi yıllardır deneyimleyenlerle iş birliği içinde olmaları gelecekte yapılacak araştırmaların niteliğine de katkı sunacaktır (Al, 2005). Bu doğrultuda araştırmaların tek yazarlık ve çok yazarlık durumunu belirlemek için Grafik 2'de 2000-2019 arası yıllar üç dönem halinde incelenmiştir. Birinci dönem 2002-2006, ikinci dönem 2007-2013 ve üçüncü dönem 2014-2019 yıllarını kapsamaktadır. Sağlık turizmi alt bileşenleri konularında makalelerin yazarlık

durumu bakımından %22,27'sinin (110 makale) tek yazarlı ve %77,73'ünün (384 makale) iki veya daha fazla yazar tarafından literatüre katkı sağladığı dikkat çekmektedir. Ayrıca analiz sonucundan elde edile önemli bir bulgu ise araştırmalarda ortak yazarlık konusunda dönemler arasında bir artışın olmasıdır. Al (2008) süreç içerisinde birden çok disiplinin uzmanlığını gerektiren kavramların ortaya çıkması nedeniyle çok yazarlı yayın sayısında artış olduğu ve ortak yazarlılığın bir zorunluluk haline gelmesinde önemli bir etken olduğunu belirtilmiştir.

Grafik 2. Makalelerin Yazar Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı

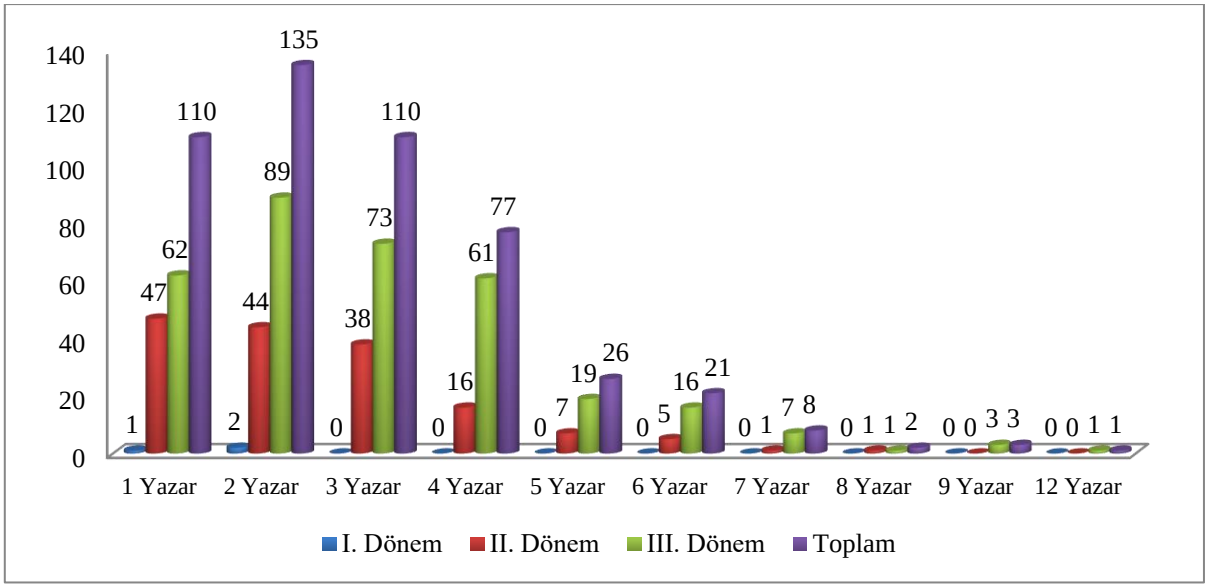

4.2. Sağlık Turizmi Alt Bileşenleri Konularında Yayınlanan Makaleleri Konu, Yayın Yılı ve Atıf Sayısı Bakımından İncelenmesi

Sağlık turizmi alt bileşenlerine ilişkin sınıflandırma daha önce belirtilen araştırmacıların çalışmalarına dayandırılarak kategorize edilmiştir. Sınıflandırma ile sağlık turizmi alt bileşenlerine yönelik yayınlanan makale verileri Tablo1'de sunulmuştur. Bu doğrultuda sağlık turizmi alt bileşenleri konusunda en fazla (375) yayınlanan makale konusu "medikal turizm" olduğu belirlenmiştir. Medikal turizm insan sağlığını tehdit altına alan unsurları elimine etmek, başka bir ifade ile tedavi amacıyla insanların etkili, güvenilir, hızlı ve uygun fiyatta hizmet alımına olanak sunduğu için bu konu üzerinde yapılan araştırma sayısı artış gösterme eğilimindedir. Bu artış son yıllarda üniversitelerin ders programlarına sağlık turizmi konusunun girmesi ve bu alanda daha fazla kongre ve konferans düzenlenmesinin etken olduğu söylenebilir. Tabloda da görüldüğü üzere medikal turizm konusunda yayımlanan çalışmalar artmakla birlikte en fazla çalışma 2019 yılında yapılmıştır.

Bir diğer önemli konu ise yaşlı ve engelli turizmine yönelik yayınlanan çalışmaların artış göstermesidir. Özellikle nüfus projeksiyonları bakımından gelişmiş ülkeler başta olmak üzere genel nüfus içerisinde 65 yaş üstü yaşlı popülasyonu artmaktadır. Bu durum ise ülkelerin yaşlı ve engellilere yönelik hizmet kalitesini artıracak yeni trendler ile pazara daha fazla kaynak ayırması muhtemelini yaratmaktadır. Termal ve spa-wellnes turizmi kapsamında yapılan araştırmalar ise diğer alt bileşenler arasında 49 makale sayısı ile en az araştırılan konu olmuştur. Özellikle termal turizm konusunda yayınlanan araştırmaların az olması dikkat çekmektedir. Analiz yapılan süreler içerisinde termal turizm konusunda 2011, 2016 ve 2018 yıllarında olmak üzere toplamda 3 yayın bulunmaktadır. Bu durumun nedeni olarak termal turizm konusunda yeterli düzeyde tanıtım faaliyetlerinin yapılmadığı, fiziki olanaklar içerisinde tesis ve alt yapı yetersizlikleri ile personel kısıtlılığından kaynaklı olma muhtemelini gündeme getirmektedir.

Tablo 1. Makalelerin Sağlık Turizmi Alt Bileşenlerine İlişkin Dağılımı

Yıl	Medikal Turizm	Termal ve Spa-Wellnes	Yaşlı ve Engelli Turizmi	Yıl	Medikal Turizm	Termal ve Spa-Wellnes	Yaşlı ve Engelli Turizmi
	Makale Sayısı				Makale Sayısı		
2000	-	-	-	**2010**	21	-	5
2001	-	-	-	**2011**	34	2	2
2002	1	-	-	**2012**	26	2	3
2003	-	-	-	**2013**	36	7	4
2004	-	-	-	**2014**	36	2	5
2005	-	-	-	**2015**	46	3	1
2006	2	-	-	**2016**	32	5	9
2007	3	1	3	**2017**	40	7	6
2008	3	-	1	**2018**	38	8	10
2009	3	1	2	**2019**	55	11	18
Toplam	**12**	**2**	**6**	**Toplam**	**364**	**47**	**63**

Sağlık turizmi alt bileşenleri ile ilgili oransal dağılım Grafik 3'te aktarılmıştır. Medikal turizmin %76,11 ile en fazla yayın yapılan alan olduğu bu oranı sırasıyla yaşlı ve engelli turizmi (%13,97), spa ve wellnes (%9,92) ve termal turizm (%0,61) takip etmektedir.

Grafik 3. Makalelerin Sağlık Turizmi Alt Bileşenlerinin Konu Başlıklarına İlişkin Dağılımı

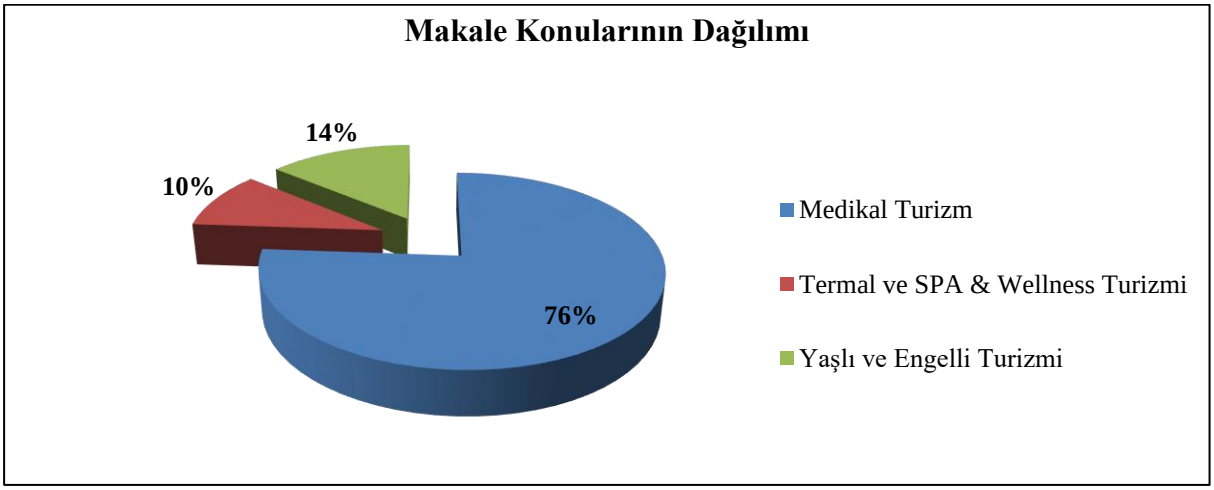

Makaleleri için 2000-2019 yılları arasında toplam yapılan atıf sayısı Grafik 4'te gösterilmiştir. Belirtilen yıllar arasında yayınlanan araştırmalara toplamda 7.827 atıfta bulunulmuştur. Atıfların özellikle 2010 ile 2015 yıllarında arasında yoğunlaştığı görülmektedir. En çok atıf gerçekleştirilen yıl ise 2011yılı ve makale bakımından 34'ü medikal turizm, 2'si yaşlı ve engelli turizmi, 2'si termal ve spa-wellnes turizmi oluşturmaktadır. Bu yıla ait en çok atıf alan çalışma alanı ise medikal turizm konusu olmuştur. Ayrıca 2000-2005 yılları arasında sadece 2002 yılında yayınlanan bir çalışma bulunmaktadır. Belirtilen yılda yayınlanan tek çalışma ise medikal turizm konusunda yapılmıştır ve makaleye 11 atıfta bulunulmuştur. 2015 yılından itibaren yıllar arasında atıfta bulunma sayısı azalan bir ivme göstermektedir.

Grafik 4. Sağlık Turizmi Alt Bileşenlerine İlişkin Toplam Makalelerin Yayın Yılları ve Atıf Sayıları

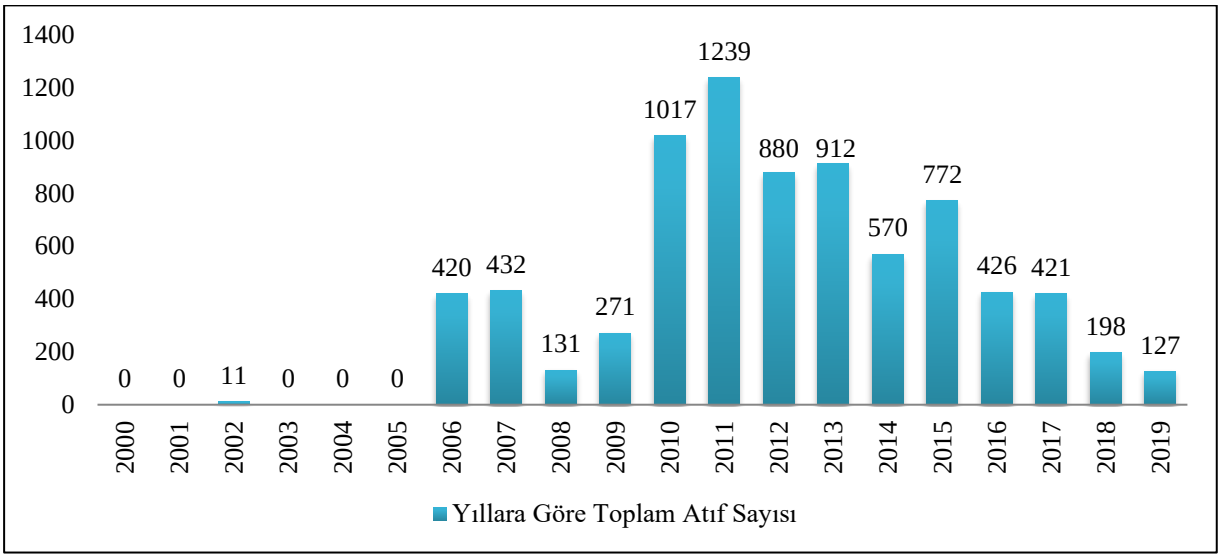

4.3. Dergilerde Yayınlanan Makalelerin ve Araştırma Alanlarının İncelenmesi

Tablo 2'de sağlık turizmi alt bileşenlerine ilişkin en fazla makalenin yayınlandığı ilk 20 dergi aktarılmıştır. Web of Science veri tabanında "medikal turizm", "termal turizm ve spa-wellnes" ve "yaşlı ve engelli" turizmi konulu en fazla yayın yapan dergi, toplamda 40 (%8,10) makale ile "Tourism Management" dergisidir. Bu dergide 2000-2019 yılları arasında toplamda medikal turizm konusunda 29, yaşlı ve engelli turizminde 9 ve termal ve spa-wellness turizm konusunda ise 2 makale yayınlanmıştır. İkinci en fazla (%4,45) makalenin yayınlandığı dergi "Journal of Travel and Tourism Marketing" ve üçüncü en fazla (%4,25) yayın yapan dergi ise "Social Science and Medicine" olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2. Makalelerin Yayınlandığı Dergilere Göre Dağılımı

Sıra	Dergi Adı	Makale Sayısı	%
1	Tourism Management	40	8,10
2	Journal of Travel and Tourism Marketing	22	4,45
3	Social Science and Medicine	21	4,25
4	Asia Pacific Journal of Tourism Research	18	3,64
5	Current Issues in Tourism	16	3,24
6	International Journal of Tourism Research	16	3,24
7	Globalization and Health	14	2,83
8	Sustainability	12	2,43
9	Iranian Journal of Public Health	10	2,02
10	Tourism Management Perspectives	10	2,02
11	Bmc Health Services Research	8	1,62
12	International Journal of Health Services	8	1,62
13	Developing World Bioethics	7	1,42
14	Amfiteatru Economic	6	1,21
15	International Journal of Hospitality Management	6	1,21
16	Journal of Destination Marketing & Management	6	1,21
17	Medical Anthropology	6	1,21
18	Signs	6	1,21
19	Asia Pacific Viewpoint	5	1,01
20	International Journal of Contemporary Hospitality Management	5	1,01
21	Diğer*	252	51,05

* Journal of Ethnic and Migration Studies, Journal of Travel Research, Tourism Review, Annals of Tourism Research, BMC Medical Ethics, Global Public Health.

SSCI veri tabanından elde edilen bilgiler doğrultusunda makalelerin alanlarına göre en fazla yayın yapılan 5 alanın dağılımı Grafik 5'te incelenmiştir. Veri tabanında sosyal bilimler alanı tüm alt alanlar arasında toplamda 102 makale ile en fazla (%42) yayınlanan kısmı oluşturmaktadır. Sosyal bilimler alanında "medikal turizm" konusunda 51 makale, "yaşlı ve engelli turizmi" konusunda 25 makale, "termal turizm ve spa-wellness" konusunda 26 makale yayınlanmıştır. Burada dikkat çeken bir nokta ise termal ve spa-wellnes turizmi kapsamında sadece termal turizm alanında 1 makale çalışması bulunmasıdır. Bu durum sağlık turizmi çeşitleri konularından termal turizmin diğer grafik ve tablolarda olduğu gibi oldukça düşük bir orana sahip olduğu gözlenmektedir. Diğer alanlar ise "halk, çevre ve iş sağlığı" alanında 46, "çevre bilimleri ve ekoloji" alanında 40, "işletme ve ekonomi" alanında 26 ve "sağlık bilimleri ve hizmetleri" alanında 26 makale yayınlanmıştır.

Grafik 5. Makalelerin Araştırma Alanlarına Göre Dağılımı

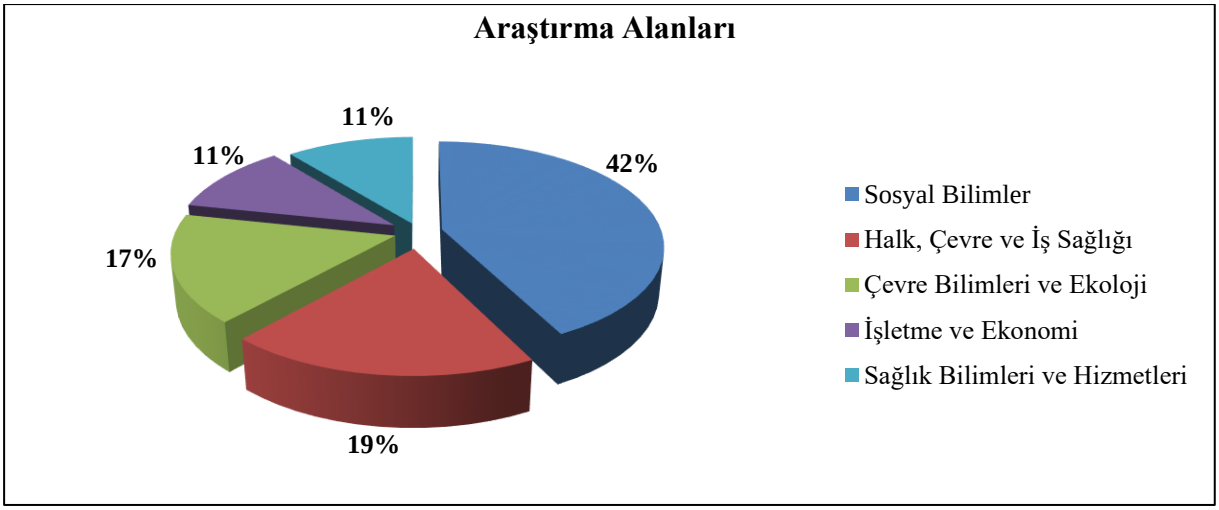

4.4. Yazar/Yazarları Atıf Sayısı Bakımından İnceleme

Bibliyometrik yöntemler arasında atıf analizi önemli bir yer almaktadır (Özel ve Kozak, 2012). Atıflar önceden yapılan araştırmaları tanıtmakla birlikte temel işlevi, atıf yapan ile atıf yapılan belge arasında bir bağ kurmaktadır (Al ve Tonta, 2004). Başka bir ifade ile atıf, herhangi bir kaynağın referans listesinde yer alması, çalışma ile kaynak arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir (Gökkurt, 1997; Bayram, 1998). Bu ise atıf yönteminin bir başka özelliği olan kanıt göstermeyi vurgulamaktadır. Tablo 3'te "medikal turizm", "termal turizm ve spa-wellnes turizm" ve "yaşlı ve engelli turizmi" konularında en çok atıf alan ilk 20 yayın sunulmuştur. Sağlık turizmi alt boyutları ile ilgili en çok atıf alan çalışmalar, 369 atıf sayısı ile Connelli J. (2006), 140 atıf sayısı ile Arellano, A.B.R. (2007) ve 137 atıf sayısı ile Han, H. ve Hyun, S.S. (2015) olarak tespit edilmiştir. En çok atıf alan 3 yayının konu alanlarına bakıldığında medikal turizm boyutunda araştırma yapılmıştır.

Tablo 3. Sağlık Turizmi Alt Bileşenleri Konularında En Çok Atıf Alan Yazarlar ve Atıf Sayısı

No	Yazar/Yazarlar	Yayın	Yayın Yılı	Atıf Sayısı
1	Connell, J.	Tourism Management	2006	369
2	De Arellano, ABR	International Journal of Health Servıces	2007	140
3	Han, H. ve Hyun, S.S.	Tourism Management	2015	137
4	Hopkins, L. ve ark.	Journal of Public Health Policy	2010	131
5	Hsu, CHC. ve ark.	Tourism Management	2007	127
6	Yu, J.Y. ve Ko, T.G.	Tourism Management	2012	101
7	Jang, S.S. ve ark.	Journal of Hospıtalıty and Tourism Research	2009	98
8	Darcy, S.	Tourism Management	2010	94
9	Glinos, I.A. ve ark.	Health and Place	2010	91
10	Mak, AHN. ve ark.	International Journal of Tourism Research	2009	91
11	Crooks, V.A. ve ark.	Social Science and Medicine	2011	90
12	Heung, VCS. ve ark.	Tourism Management	2011	89
13	Heung, VCS. ve ark.	Journal of Travel and Tourism Marketing	2010	85
14	Chongsuvivatwong, V. ve ark.	Lancet	2011	84
15	Burkett, L.	Journal of Legal Medicine	2007	69
16	Cormany, D. ve Baloglu, S.	Tourism Management	2011	67
17	Han, H.	Tourism Management	2013	65
18	Yeoh, E. ve ark.	Tourism Management	2013	64
19	Chen, K.H. ve ark.	International Journal of Hospitality Management	2013	63
20	Horton, S. ve Cole, S.	Social Science and Medicine	2011	63

4.5. Makalelerin Yayınlanmasına Katkıda Bulunan Ülkeleri İncelenmesi

Web of Science Core Collection tabanında "medikal turizm", "termal turizm ve spa-wellnes", "yaşlı ve engelli turizmi" konularında yayın sayısına göre en çok katkıda bulunan ilk 5 ülke tablo 4'te aktarılmıştır. Konu bakımından en çok katkı yapan ülkeler sırası ile İngiltere (293), ABD (112), Hollanda (31), İsviçre (17) ve İran (9) olarak tespit edilmiştir. "Medikal turizm" konusunda yayınlanan toplam 376 araştırmanın %94,52'si, "yaşlı ve engelli turizmi" konusunda, 69 araştırmanın %92,75'i ve "termal turizm ve spa-wellnes" konusunda 49 araştırmanın %85,71'i ifade edilen ülkeler tarafından kazandırılmıştır.

Tablo 4. Sağlık Turizmi Alt Bileşenleri Konularında Yayın Yapan Ülkeler

		Medikal Turizm (376)*		Termal ve Spa-Wellnes (46)*		Yaşlı ve Engelli Turizmi (69)*	
No	**Ülkeler**	**Yayın sayısı**	**%**	**Yayın sayısı**	**%**	**Yayın sayısı**	**%**
1	İngiltere	225	59,84	28	57,14	40	57,97
2	ABD	91	24,20	7	14,29	14	20,29
3	Hollanda	19	5,05	4	8,16	8	11,59
4	İsviçre	10	2,66	5	10,20	2	2,90
5	İran	9	2,39	-	-	-	-
Toplam		**355**	**94,41**	**40**	**89,80**	**64**	**92,75**

*Konu alanlarına göre toplam yayınlanan makale sayısı

4.6. Yazar Anahtar Kelime Ağı

Makalelerdeki en önemli bölümlerden biri de anahtar kelimelerdir ve bibliyometrik çalışmalarda anahtar kelime analizi birlikte kullanım tekniği ile uygulanır (Imani vd., 2019). Bu analiz ile makalelerde en sık görülen anahtar kelimelerin dağılımı incelenmiştir. Bu teknik iki anahtar kelimenin birlikte göründüğü makale sayısını hesaplar (Garrigos-Simon vd., 2018). Anahtar kelime ağına ilişkin görünüm şekil 1'de sunulmuştur. Vosviewer yazılımı ile anahtar kelime sayısı minimum 5 seçilerek 1384 anahtar

kelime arasından 51'i eşik değerini geçtiği belirlenmiştir. Bu doğrultuda ağ haritası 51 anahtar kelime sayısı ile 194 bağlantı ve 8 kümeden meydana gelmektedir. Medikal turizm en çok (214) kullanılan anahtar kelimeyi oluşturmaktadır. Bu kelimeyi sırasıyla sağlık turizmi (26), wellnes turizmi (25) ve engelli turizmi (24) takip etmektedir.

Şekil 1.Yayınların Anahtar Kelime Ağ Analizi

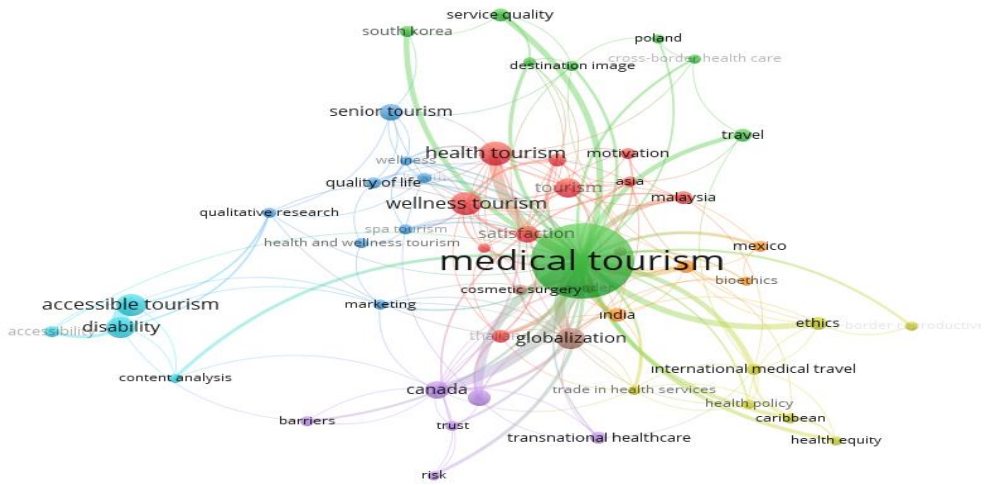

4.7. Referans Ortak Atıf Ağı

Referans ortak atıf ağına ilişkin haritalama şekil 2'de gösterilmektedir. Atıfta bulunulan referansın minimum düzeydeki alıntı sayısı 20 seçilerek 18797 atıfta bulunulan referansın 57'si eşik değerini karşılamaktadır. Haritalamada referans ortak atıf ağında kırmızı küme 24, mavi küme 19 ve yeşil küme 13 yazardan oluşarak üç kümeye bölünmüştür. En çok alıntı yapılan (119) ve bağlantı gücü (792) olan makale Connell'in (2006) "Medical Tourism: Sea, Sun, Sand and … Surgery" konulu çalışmasıdır. Bu çalışmada turizmin tıbbi müdahaleyle doğrudan bağlantılı olduğu ve sonuçların önemli ve uzun vadeli olacağı beklenen "medikal turizmin" yükselişini çağdaş bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. İkinci en çok alıntı (79) ve bağlantı gücüne (581) sahip makale Connell'in (2013) "Contemporary Medical Toursim: Conceptualisation, Culture and Commodification" konulu araştırmasıdır. Araştırmada medikal turizmdeki son eğilimleri ve çağdaş değişimin etkilerini incelemekte ve karar vermede aracıların rolü analiz edilmektedir. Bookman (2007) ise "Medical Tourism in Developing Countries" konulu makalesi alıntı (74) olarak üçüncü sırada iken bağlantı gücü (527) bakımından dördüncü sıra yer alır. Araştırmada medikal turizmin ne olduğu, kimi etkilediği ve hangi amaçları edindiği ayrıca gelişmekte olan ülkelerin kendi medikal turizm endüstrisini yaratmada neleri yapabileceğine dair bilgiler sunmaktadır. Turner'ın (2007) makalesi alıntıda (73) dördüncü sırada yer alırken bağlantı gücü (581) bakımından üçüncü sıradadır. Son olarak Hopkins (2010) bağlantı gücüne (497) göre beşinci sırada yer alırken alıntı (60) olarak altıncı sıradadır. Ağ program tarafından üç küme ile bölümlendirilmiştir. Yeşil kümeye Connell (2006) ve kırmızı kümeye Connell (2013) öncülük ederken mavi kümeye bağlantı gücü (308) olarak Yu (2012), alıntı (37) bakımından ise Heung (2011) öncülük etmektedir. Connell (2006) ve Turner (2007) yazarları arasındaki bağ en güçlü bağ (37) olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 2.Yayınların Referans Ortak Atıf Ağ Analizi

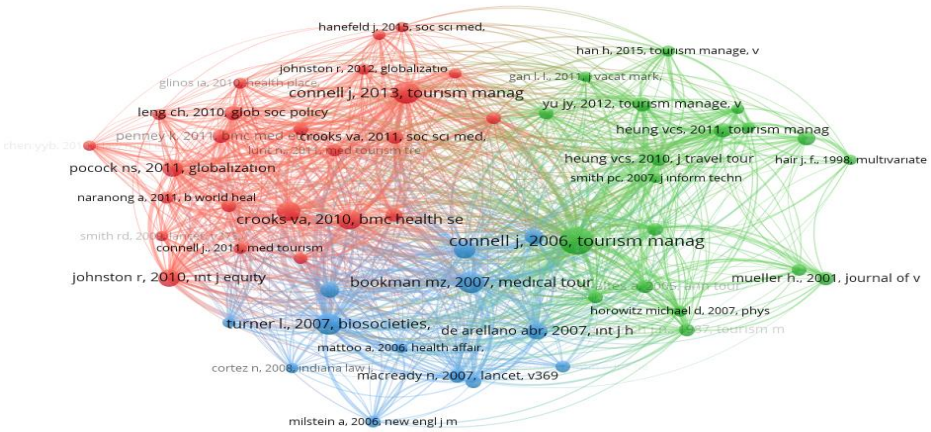

4.8. Dergi Ortak Atıf Ağı

Şekil 3'te dergi ortak atıf ağı analizi sonucunda oluşan haritalama sunulmuştur. Bu analizde düğümlerin daha geniş bir boyutta olması hem yayınlanan makale sayısını yansıtmada hem de etkinliği konusunda yorumda bulunulmasına olanak tanırken, dergiler arasında kısa bir mesafenin olması atıf sıklığını ortaya koymaktadır. Atıfta bulunulan kaynakların minimum düzeydeki alıntı sayısı 25 seçilerek 9719 kaynağın 132'si eşik değerini karşılamaktadır. Program çıktısı olarak üç ana küme artı bir tane artık kalmıştır. Yeşil kümede diğer kümelerde dahil olmak üzere en çok atıf ve en yüksek bağlantı gücüne sahip ilk iki dergi olan "Tourism Management" (1389 alıntı, bağlantı gücü 39669) ve "Annals of Tourism Research" (alıntı 607, bağlantı gücü 19608) dergilerini içermektedir. "Journal of Travel Research" dergisi de bu kümeye ait olmakla birlikte tüm kümeler içerisinde bağlantı gücü bakımından üçüncü ve alıntı olarak dördüncü sırada yer almaktadır. İkinci küme mavi renkte ve bu kümenin öncülüğünü en çok alıntı (alıntı 234) ve bağlantı gücü (bağlantı gücü 9662) ile "Journal of Travel Tourism Marketing" dergisi üstlenmektedir. Bu dergi diğer kümelerdeki dergiler ile karşılaştırıldığında alıntı sayısı olarak beşinci sırada ve toplam bağlantı gücü bakımından dördüncü sırada konumlanmaktadır. Mavi kümeye ait diğer dergiler ise alıntı ve bağlantı gücü bakımından "International Journal of Hospitality Management" (153 alıntı, bağlantı gücü 6077) ve "Journal of Marketing" (alıntı 152, bağlantı gücü 5623) dergileridir. Üçüncü küme kırmızı renkle belirtilirken bu kümeye alıntı (alıntı 380) ve bağlantı gücü (8516) bakımından "Social Science and Medicine" dergisi öncülük yapmaktadır. Belirtilen bu dergi tüm kümeler içerisinde alıntı bakımından üçüncü ve bağlantı gücü konusunda beşinci sırada gelmektedir. Kırmızı kümede "Globalization and Health" dergisi alıntı olarak üçüncü bağlantı gücünde ise ikinci sırada, "The Lancet" dergisi alıntıda ikinci ve bağlantı gücünde üçüncü konumda yer almaktadır. Son olarak artı bir küme olarak bahsettiğimiz sarı küme "Procedia Social and Behavior Sciences" (alıntı 25, bağlantı gücü 1126) tarafından yönetilmektedir.

Şekil 3.Yayınların Dergi Ortak Atıf Ağ Analizi

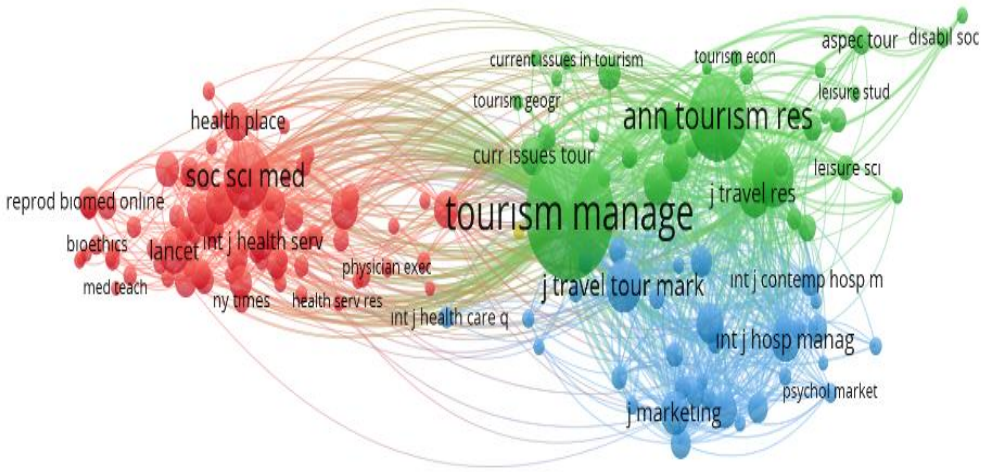

4.9. Yazar Ortak Atıf Ağı

Ortak atıf analizinde yazarların ağı incelenmiştir. Şekil 4'te ulaşılan yazar analizine göre dört kümenin varlığını göstermektedir. Atıf yapılan yazarların minimum düzeydeki alıntı sayısı 30 seçilerek 13384 atıf yapılan yazarın 50'si eşik değerini karşılamaktadır. Kümelerde bileşen sayılarına göre birinci küme 18 yazarın yer aldığı kırmızı küme, ikincisi 16 yazarın yer aldığı yeşil küme, üçüncüsü 12 yazarın yer aldığı mavi küme ve son olarak 3 yazarın yer aldığı sarı kümeden meydana gelmektedir. Analizde alıntılara odaklandığımızdan en çok alıntı (288) yapılan yazar J. Connell liderliğindeki mavi kümedir. Mavi kümede en çok atıf alan diğer iki yazar ise M. Ormond (alıntı 112) ve A. Whittaker (alıntı 104) araştırmacılarıdır. En çok alıntının yapıldığı küme ise 1317 atıf ile kırmızı kümedir. Bu kümede L. Turner (alıntı 182), N. Lunt (alıntı 151) ve V.A. Crooksen (alıntı 148) en çok atıf alan yazarlardır. Yeşil kümede H. Han (alıntı 122), V.C.S. Heung (alıntı 89), ve M. Smith (alıntı 83) en çok atıf alan yazarlar olduğu tespit edilmiştir. Son olarak sarı kümede üç yazarın yer aldığı ve en çok alıntı yapılanlar sırası ile S. Darcy (alıntı 136), D. Buhalis (alıntı 52) ve B. Mckercher (alıntı 34) araştırmacılarıdır. Analiz sonucuna göre kırmızı ve mavi bağlantılar arasındaki mesafenin kısa olması atıf sıklığının göstergesidir. Ayrıca sarı renk kümesini oluşturan yazarların diğer renklerle bağlantı mesafesinin uzak olması atıf sıklığının yoğun olmadığını göstermektedir.

Şekil 4. Yayınların Yazar Ortak Atıf Ağ Analizi

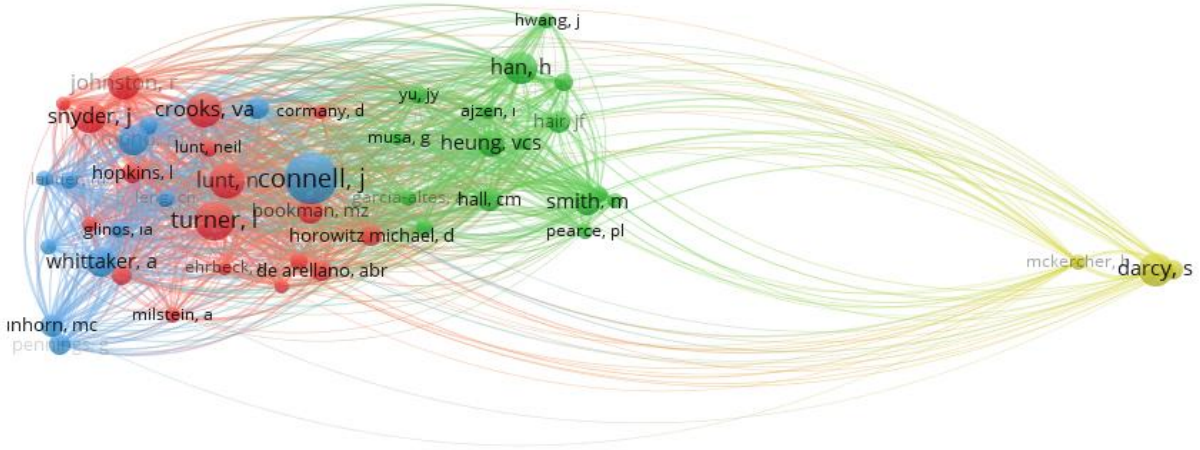

4.10. Bibliyografik Eşleşme Analizi

Yazarların çalışmalarına ilişkin benzerliği saptamak için Kessler (1963) tarafından geliştirilen ve önerilen kavram olarak bibliyografik bağlantı analizi incelenmiştir. Bibliyografik bağlantı, literatürde bir konunun veya yazarların ilgisine yönelik olarak farklı bir bakış açısı sunan ortak atıf analizini tamamlamada, başka bir ifade ile ortak atıf, iki belgenin başka bir belgenin referans listesinde görünmesini belirtirken, bibliyografik bağlantı, bir grup makalenin ortak olduğu referans sayısını hesaplar (hem A makalesi hem de B makalesi her ikisi de C belgesinden bahsediyorsa A ve B makalesi birleştirilir) (Garrigos-Simon vd., 2018). Bibliyografik bağlantı araştırmasına ilişkin bulgular Şekil 5'te gösterilmiştir. Yazarların belge sayısı minimum 5 seçilerek 1028 yazarın 17'si eşik değerini karşılamaktadır. Analizde eşleşme sonucunda üç küme ortaya çıkmıştır. Bu kümelerin bağlantı gücü ve belge sayısına göre sıralaması yeşil, kırmızı ve mavidir. En çok belge gücü ve sayısına göre ortaya çıkan tüm listeye Jeremy Snyder (600 alıntı, 20869 bağlantı gücü, 41 belge), Valorie A. Crooks (580 alıntı, 20529 bağlantı gücü, 39 belge) ve Rory Johnston (455 alıntı, 14621 bağlantı gücü, 24 belge) önderlik etmektedir. Bu yazarlar bağlantı gücü ve belge sayısı ile de yeşil kümede ilk üç grubu oluşturmaktadır.

Şekil 5. Yayınların Bibliyografik Eşleşme Analizi

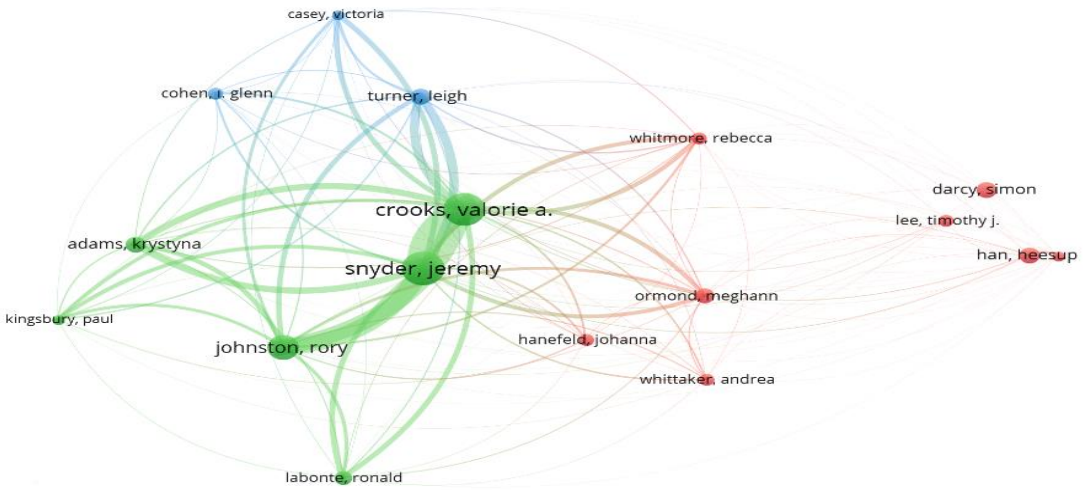

4.11. Ortak Yazarlık Analizinde Ülke ve Kurum İş Birlikleri

Şekil 6'da belirli bir alana yönelik iş birliği yapısını ortaya koymada kullanılan ortak yazarlık analizi uygulanmıştır. Ortak yazarlık ağının bilgi haritalarının oluşturulması ve analizi araştırma organizasyonları için değerli bilgiler sağlayabilir (Zou vd., 2008). Bu yöntem ile ülkeler ve kurumlar arasındaki iş birliği ağını göstermek amaçlanmıştır. Her bir analizdeki düğümler ülkeleri ve kurumları temsil ederken aralarındaki düğüm boyutları yayınlanan makaleleri, mesafe ve bağlantı çizgilerinin kalınlığı ise iş birliği derecesini yansıtmaktadır. Programda ülkelerden alıntılanan makale sayısı minimum 3 seçildiğinde 68 ülkenin 34'ü eşik değerini karşılamaktadır. Bu ülkeler 9 kümeye ayrılmakta ve aralarında 108 bağlantının çizgisi bulunmaktadır. Bağlantı sayısına göre İngiltere en yüksek (22 bağlantı) sayıya sahiptir. İngiltere'yi Amerika (17 bağlantı), Hollanda (15 bağlantı) ve Avustralya (14 bağlantı) takip etmektedir. Belge bakımından Amerika en yüksek belgeye (135) sahiptir. Bu ülkeyi Kanada (66 belge), Avustralya (58) ve Güney Kore (52) takip etmektedir.

Şekil 6. Yayınların Ülkeler Arasında İş Birliği Analizi

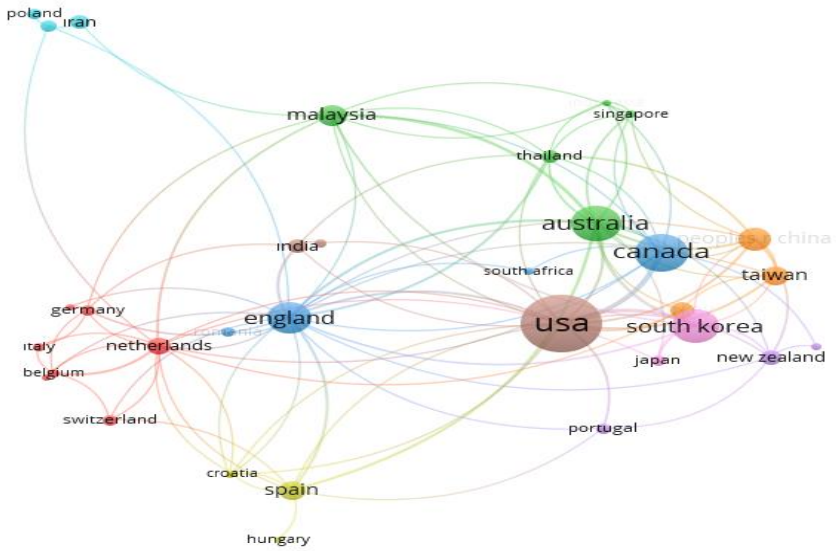

"Medikal turizm", "termal turizm ve spa-wellnes" ve "yaşlı ve engelli turizmi" ile ilgili yayınlarda en etkili olan kurumların analizini gerçekleştirilerek Şekil 7'de aktarılmıştır. Üniversitelerin alıntılanan makale sayısı minimum 3 seçilerek 533 kuruluş arasından 66'sı eşik değerini aşmaktadır. Ancak 66 üniversitenin en büyük bağlantı sağlandığı 26 kurum ağda yer almaktadır. Analiz sonucunda üniversiteler 7 farklı kümeye ayrılmıştır. Sıralamaya göre önde gelen ilk 5 üniversitesi Sejong University (15 belge, 5 bağlantı), The Hong Kong Polytechnic (15 belge, 4 bağlantı), University of Techology Sydney (11 belge, 5 bağlantı), The London School of Hygiene and Tropical Medicine (7 belge, 4 bağlantı), University of York (7 belge, 4 bağlantı) kuruluşlarından oluşmaktadır. Haritalamada sarı kümeyi The Hong Kong Polytechnic temsil ederken Prince of Songkla üniversitesinin kümedeki tüm kuruluşlara uzak bir mesafede olduğu ve dolayısıyla az iş birliğinin olduğu belirlenmiştir. University of Techology Sydney, yeşil kümeyi temsil ederken kümeyi oluşturan diğer 5 üniversitesi ile yakın mesafede yer almasından dolayı diğer tüm kümelerden farklı olarak en fazla iş birliği sağlayan kümeyi oluşturmaktadır.

Şekil 7. Yayınların Üniversiteler Arasında İş Birliği Analizi

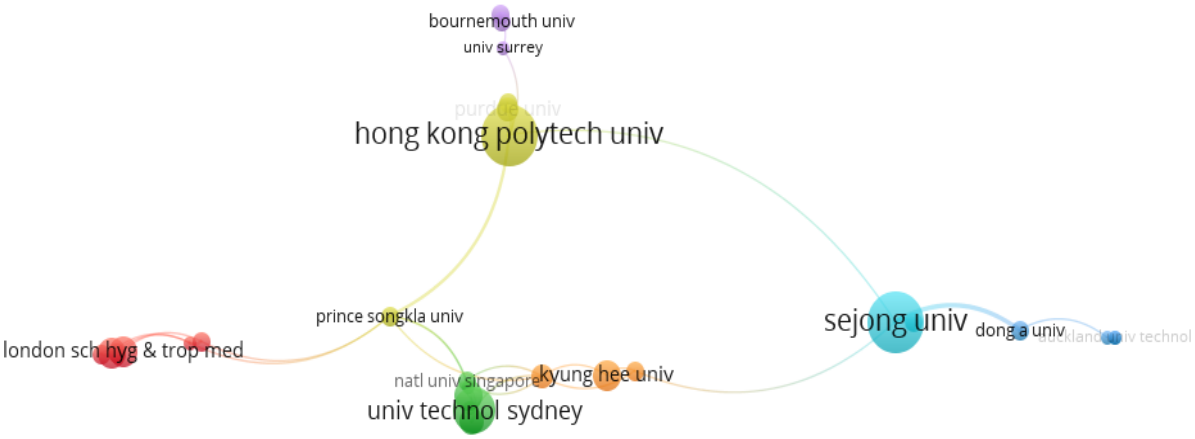

V. TARTIŞMA VE SONUÇ

Sağlık turizmi kavramı ülkelerin sürdürülebilir bir gelir kaynağı sağlamada önem arz eden bir konu haline gelmiştir. Özellikle dünya nüfusunun yaşlanması ile birlikte insanların sağlık bakım ve tedavi hizmetlerine nerede olsa erişim sağlayabilme durumu bir ihtiyaç haline gelmiştir. İnsanların eski sağlık düzeylerine kavuşmak ya da sağlıklarını korumak veya geliştirmek için sadece ülke imkanları çerçevesinde değerlendirmenin aksine kendine en olumlu tedavi hizmeti sunulacağı düşünülen farklı ülkelerdeki sağlık hizmetine başvurmaktadır. Bu ise sağlık turizmi alt bileşenlerine olan talebi sürekli artan şekilde beslemektedir. Turizm içerisinde önemli bir niş pazar haline dönüşmesi ise araştırmacıların bu alana yönetmiş ve sağlık turizmi alt bileşenleri konusunda farklı boyutları vurgulayan çalışmalar literatüre kazandırılmıştır. Bu doğrultuda araştırmada sağlık turizmi alt bileşenleri konusunda yayınlanan makalelerin bibliyometrik araştırma deseni kullanılarak analiz edilmesi amaçlanmıştır. Araştırma 2000-2019 yılları arasında yayınlanmış makaleleri kapsamaktadır. Web of Sciences veri tabanında sağlık turizmi alt bileşenleri için belirlenen anahtar kelimelerin konu olarak taraması yapılarak 494 makaleye ulaşılmış ve analiz edilmiştir. Medikal turizm, termal turizm ve spa-wellnes turizmi, yaşlı ve engelli turizm konularını anahtar kelime ağı, ortak atıf ağı, biblitografik eşleşme, ortak yazarlık analizinde ülke ve kurum iş birliğini ortaya çıkarmak için VOSviewer programı kullanılmıştır.

Marković ve diğerleri (2014) ve Huang ve Xu (2018) araştırmacıları sağlık turizminin son yıllarda gelişim gösteren bir pazar olmakla birlikte üzerinde durulan ve araştırmaların ağırlık kazandığı bir alan biçiminde belirtmektedirler. Araştırmada elde edile bulgular bu sonuçları destekler niteliktedir. Sağlık turizmi alt bileşenleri konusunda yayınlanan makalelerin son yıllarda ağırlık kazandığı ve özellikle 2010 yılından sonra artış gösteren bir eğilim olduğu belirlenmiştir. Sağlık turizmi alt bileşenlerinden medikal turizmin en fazla araştırılan alan olduğu ve yaşlı ve engelli turizminin dünya nüfusunda meydana gelen artışla birlikte daha fazla araştırılan bir alan olduğu görülmektedir. Ayrıca termal ve spa-wellnes turizmi konusunda yayınlanan çalışmaların ise diğer alt bileşenlere göre daha düşük olması dikkat çeken bir konudur. Yayınlanan makalelerin tek yazarlık ve çok yazarlık bakımından ise yaklaşık %80'inin iki veya daha fazla yazar tarafından araştırıldığı sonucuna varılmıştır. Araştırma bulgularımız ile benzer sonuçlar Temizkan ve diğerleri (2015) tarafından gerçekleştirilmiştir ve çalışmada sağlık turizmi konusunda yayınlanan makalelerin 2010 yılından sonra artış gösterdiği ve makalelerin %61'inin çok yazarlı olduğu tespit edilmiştir. Çiçek ve Kozak (2012), araştırmaya çok yazarlılık ile daha fazla katkı sunulacağını belirtirken, Al (2008) günümüzde farklı uzmanlık alanlarının gelişim göstermesi ile ortak yazarlılığın giderek artış gösterdiği hatta bir zorunluluk halini aldığını belirtmektedir. Diğer sonuç ise yıllara göre atıf sayısına baktığımızda en fazla 2011 yılında daha sonra 2010 ve 2013 yılında gerçekleştiği görülmektedir. Qiu ve Chen (2009) bir makale için atıfta bulunulan sayı, yayınlanmasından bu yana geçen süre ile oldukça ilişkili olduğunu belirtmekte ve araştırma verileri bu ifadeyi doğrular niteliktedir.

Yazarların ortak anahtar kelime ağında "medical tourism" en fazla (214) kullanılan anahtar kelimeyi oluşturmaktadır. Ortak atıf analizinde en fazla referans gösterilen çalışma Connell (2006) tarafından gerçekleştirilirken en çok alıntı yapılan (288) yine aynı yazardır. Yayınlanan makale sayısı (40) ve en çok atıf alan (1389) ve bağlantı gücü (39669) olan dergi ise "Tourism Menagement" dergisidir. Saito ve Strehlau (2018) araştırmasında en çok yayın (59) yapılan dergi ve Garrigos-Simon ve diğerleri (2018) ve Mauleon-Mendez ve diğerleri (2018) tarafından yapılan araştırmada ise en çok atıf alan (5330) ve bağlantı gücü (4457) olan dergi "Tourism Menagement" dergisi olarak belirtilmiştir. Bibliyografik eşleşmede Jeremy Snyder en fazla belge sayısı ve bağlantı gücüne sahipken, ortak yazar analizinde İngiltere en fazla iş birliği (22) içinde olan ülke iken kurum ise belge (15) ve bağlantı (5) açısından Sejong Üniversitesi'dir.

5.1. Sınırlılıklar ve Gelecek Araştırmalara Öneriler

Sağlık turizmi alt bileşenleri konusunda gerçekleştirilen araştırmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. Öncelikle araştırma elde edilen veri kümesi Web of Science veri tabanı ile sınırlı tutulmuştur. Belirtilen veri tabanı bilimsel yayınlar için sık bir şekilde kullanım alanı bulsa da sağlık turizmi alt bileşenleri

konusunda tüm yayınları içermemektedir. Araştırma daha önce sağlık turizm konusunda yapılan çalışmalardan farklılık göstererek (Canik ve Özdemir, 2019; Çolakoğlu, vd., 2019; Temizkan vd., 2015) anahtar kelime olarak alt bileşenlere odaklanılmış ve "medical tourism", "spa tourism", "spa and wellness tourism", wellness tourism", "thermal tourism", "senior tourism", "silver torusim", "elderly tourism", "grey tourism", "geriatric tourism", "third-age tourism", "disabled tourism" ve "accessible tourism" anahtar kelimeleri ile sınırlandırılmıştır. Araştırmanın diğer sınırlılıkları ise SSCI (Social Science Citation Index) atıf indeksinde taranan makalelerin seçilmesidir. Ayrıca 2000-2019 yıllar arasında yayınlanan makalelerin olması ve yayın dili olarak da İngilizcenin tercih edilmesidir.

Literatürde "medikal turizm", "termal ve spa-wellness turizmi" ve "yaşlı ve engelli turizmi" konularının belirtildiği biçimde ele alan bibliyometrik bir çalışma bulunmamaktadır. Aynı zamanda bu konulara yönelik yapılan çalışmalarda "sağlık", "medikal", "spa" vb. anahtar kelimeler kullanılırken araştırmamızda spesifik olarak bu alana yönelik çalışmalara ulaşılmak amaçlanmıştır. Bu nedenle belirtilen anahtar kelimelere odaklanan bir çalışma bulunmamasından dolayı gelecekte yapılacak araştırmalar için ön bir değerlendirme imkânı sunmaktadır. Analiz aşamasında VOSviewer programında ortak yazarlık analizi, atıf analizi ve bibliyografik eşleşme analiz türünde bazı boyutlar uygulanmadığından daha sonraki yapılacak araştırmaklar bu boyutları da kullanarak araştırma kapsamı genişletilebilir. Ayrıca araştırma sağlık turizmi alt bileşenleri konusunda yapılacak çalışmalarda uluslararası dizinde incelenmesi gereken yazar ve araştırılan konu hakkındaki bilgiyi bibliyometrik yöntem ile sunmasından dolayı gelecek araştırmaların bu ve benzeri araştırmalara odaklanılması açısından olumlu bir katkı sunacaktır.

Araştırma bulguları ile bağlantılı olarak medikal turizm sürekli araştırılan bir konu haline gelmiştir. Aynı şekilde yaşlı ve engelli turizminin de literatürde gelişim gösteren bir alan iken termal ve spa-wellnes turizmi konusunda yapılan çalışmaların kısıtlılık gösterdiği tespit edilmiştir. Araştırmacılar bu bulguları dikkate alarak literatürdeki boşluğu gidermek adına daha verimli çalışmaların üretilebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Al, U. & Tonta, Y. (2004). Atıf analizi: hacettepe üniversitesi kütüphanecilik bölümü tezlerinde atıf yapılan kaynaklar. *Bilgi Dünyası,* 5(1), 19-47.

Al, U. (2005). *Çok yazarlılığın bilimsel iletişimdeki yeri*, M. Emin Küçük (Ed.), Prof. Dr. Nilüfer Tuncer'e Armağan, Ankara, Türk Kütüphaneciler Derneği.

Al, U. (2008). *Türkiye'nin bilimsel yayın politikası: atıf dizinlerine dayalı bibliyometrik bir yaklaşım.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara

Alén, E., Domínguez, T., & Losada, N. (2012). *New Opportunities for the Tourism Market: Senior Tourism and Accessible Tourism, Visions for Global Tourism Industry,* Dr. Murat Kasimoglu (Ed.). Creating and Sustaining Competitive Strategies, Croatia, InTech.

Altınay, Z., Saner, T., Bahçelerli, N.M. & Altınay, F. (2016). The role of social media tools: accessible tourism for disabled citizens. *Educational Technology and Society,* 19(1), 89-99.

Arellano, A.B.R. (2007). Patients without borders: the emergence of medical tourism. *International Journal of Health Services,* 37(1), 193-198.

Asker, S., Boronyak, L., Carrard, N. & Paddon, M. (2010). *Effective community based tourism. Sustainable tourism cooperative research centre,* Australia.

Aydın, O. (2012). Türkiye'de alternatif bir turizm; sağlık turizmi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,*14(23), 91-96.

Bayram, Ö. (1998). Atıf verisi (citation data) ve enformetrik yasalar: Türk kütüphanecilik literatüründeki doktora tezleri üzerinde bir uygulama. *Türk Kütüphaneciliği*, 12(1), 21-32.

Bies, W. & Zacharia, L. (2007). Medical tourism: outsourcing surgery. *Mathematical and Computer Modelling*, 47(7-8), 1144-1159.

Bookman, M.Z. & Bookman, K.R. (2007). Medical tourism in developing countries. *University of Toronto Medical Journal*, 86(2), 76-77.

Bowtell, J. (2015). Assessing the value and market attractiveness of the accessible tourism ındustry in europe: a focus on major travel and leisure companies. *Journal of Tourism Futures*, 1(3), 203-222.

Bozdemir, E. & Çivi, F. (2019). Standart maliyet yönteminin görsel haritalama tekniğine göre bibliyometrik analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı 89, 59-84.

Burkett, L. (2007). Medical tourism: concerns, benefits and the American legal perspective. *The Journal of Legal Medicine*, 28(2), 223-245.

Canik, S. & Özdemir, E.G. (2019). Sağlık turizmini konu alan lisansüstü tezlerin bibliyometrik değerlendirmesi (1988-2017). *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 30(2), 125-134.

Carrera P. M. & Bridges J.F.P. (2006). Globalization and healthcare: understanding health and medical tourism. *Expert Review of Pharmacoeconomics and Outcomes Research*, 6(4), 447–54.

Cevizkaya, G., İlsay, S. & Avcıkurt, C. (2014). Turizm alan yazınında engelliler ile ilgili çalışmaların bibliyometrik profili (2000-2013). *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, 101-108.

Chen, K.H., Liu, H.H. & Chang, F.H. (2013). Essential customer service factors and the segmentation of older visitors within wellness tourism based on hot springs hotels. *International Journal of Hospitality Management*, 35, 122-132.

Chen, S.C. & Shoemaker, S. (2014). Age and cohort effects: the american senior tourism market. *Annals of Tourism Research*, 48, 58-75.

Chongsuvivatwong, V., Phua, K. H., Yap, M. T., Pocock, N. S., Hashim, J. H., Chhem, R., ... & Lopez, A. D. (2011). Health and health-care systems in southeast asia: diversity and transitions. *The Lancet*, 377(9763), 429-437.

Çiçek, D. & Kozak, N. (2012). Anatolia: turizm araştırmaları dergisi'nde yayımlanan hakem denetimli makalelerin bibliyometrik profili. *Türk Kütüphaneciliği*, 26(4), 734-756.

Çiçek, R. & Avderen, S. (2013). Sağlık turizmi açısından iç anadolu bölgesi'ndeki kaplıca ve termal tesislerin mevcut yapısının ve potansiyelinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15(25), 25-35.

Cobo, M.J., López-Herrera, A.G., Herrera-Viedma, E. & Herrera, F. (2011). Science mapping software tools: review, analysis, and cooperative study among tools. *Journal of the American Society For Information Science and Technology*, 62(7), 1382-1402.

Cochrane, J. (2008). *Asian tourism: growth and change*. First Edition, England, Elsevier.

Cohen, E. (2008). *Explorations in Thai tourism.* Emerald Group Publishing, First Editions, England.

Çolakoğlu, Ü., Altun, H.E. & Kıykaç, B. (2019). Türkiye'deki medikal turizm tezlerinin bibliyometrik profili (2008-2018). *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi,* 30(2), 135-143.

Connell, J. (2006). Medical tourism: sea, sun, sand and … surgery. *Tourism Management*, 27(6), 1093-1100.

Connell, J. (2013). Contemporary medical tourism: conceptualisation, culture and commodification. *Tourism Management*, 34, 1-13.

Crooks, V.A., Kingsbury, P., Synder, J. & Johnston, R. (2010). What is known about the patient's experience of medical tourism? a scoping review. *BMC Health Services Research*, 10(1), 1-12.

Crooks, V. A., Turner, L., Snyder, J., Johnston, R., & Kingsbury, P. (2011). Promoting medical tourism to ındia: messages, ımages, and the marketing of ınternational patient travel. *Social Science & Medicine*, 72(5), 726-732.

Cormany, D. & Baloglu, S. (2011). Medical travel facilitator websites: an exploratory study of web page contents and services offered to the prospective medical tourist. *Tourism Management*, 32(4), 709-716.

Darcy, S. & Dickson, T.J. (2009). A whole-of-life approach to tourism: the case for accessible tourism experiences. *Journal of Hospitality and Tourism Management*,16(1), 32-44

Darcy, S. (2010). Inherent complexity: disability, accessible tourism and accommodation ınformation preferences. *Tourism Management*, 31(6), 816-826.

Darcy, S. Cameron, B. & Pegg, S. (2010). Accessible tourism and sustainability: a discussion and case study. *Journal of Sustainable Tourism*, 18(4), 515-537.

Domínguez, T., Fraiz, J.A. & Alén, E. (2013). Economic profitability of accessible tourism for the tourism sector in Spain. *Tourism Economics*, 19(6), 1385-1399.

Emir, O. & Arslantürk, Y. (2015). Perceptions of tourism students on thermal tourism in Afyonkarahisar. *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, 176, 565-570.

Erdoğan, E. & Aklanoğlu, F. (2008). Termal turizm ve Afyon-Gazlıgöl örneği. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 3(1), 83-92.

García-Altés, A. (2005). The development of health tourism services. *Annals of Tourism Research*, 31(1), 262-266.

Garrigos-Simon, F.J., Narangajavana-Kaosiri, Y. & Lengua-Lengua, I. (2018). Tourism and sustainability: a bibliometric and visualization analysis. *Sustainability*, 10(6), 1-23.

Gillovic, B. & Mclntosh, A. (2015). Stakeholder perspectives of the future of accessible tourism in New Zealand. *Journal of Tourism Futures*, 1(3), 223-239.

Glinos, I. A., Baeten, R., Helble, M., & Maarse, H. (2010). A typology of cross-border patient mobility. *Health and Place*, 16(6), 1145-1155.

Gökkurt, Ö. (1997). "C*itation" indeks ve "citation" analizi: enformetrik bir model enformetrik bir model çalışması.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Goodrich, J.H. (1993). Socialist cuba: a study of health tourism, journal of travel research. *Journal of Travel Research*, 32(1), 36-41.

Hall, C.M. (2011). Health and medical tourism: a kill or cure for global public health? *Tourism Review*, 66(1-2), 4-15.

Han, H. (2013). The healthcare hotel: distinctive attributes for international medical travelers. *Tourism Management*, 36, 257-268.

Han, H., & Hyun, S. S. (2015). Customer retention in the medical tourism industry: Impact of quality, satisfaction, trust, and price reasonableness. *Tourism Management*, 46, 20-29.

Heung, V. C., Kucukusta, D., & Song, H. (2010). A conceptual model of medical tourism: ımplications for future research. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 27(3), 236-251.

Heung, V. C., Kucukusta, D., & Song, H. (2011). Medical tourism development in hong kong: an assessment of the barriers. *Tourism Management*, 32(5), 995-1005.

Hjalager, A.M. & Konu, H. (2011). Co-branding and co-creation in wellness tourism: the role of cosmeceuticals. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 20(8), 879-901.

Hopkins, L., Labonté, R., Runnels, V. & Packer, C. (2010). Medical tourism today: what ıs the state of existing knowledge? *Journal of Public Health Policy*, 31(2), 185-198.

Horowitz, M.D., Rosensweig, J.A., & Jones, C.A. (2007). Medical tourism: globalization of the healthcare Marketplace. *Medscape General Medicine*, 9(4), 33.

Horton, S., & Cole, S. (2011). Medical returns: seeking health care in Mexico. *Social science & Medicine*, 72(11), 1846-1852.

Hsu, C.H.C., Cai, L. A. & Wong, K.K.F. (2007). A model of senior tourism motivations- anecdots from beijing and Shanghai. *Tourism Management*, 28(5), 1262-1273.

Huang, L. & Xu, H. (2014). A cultural perspective of health and wellness tourism in China. *Journal of China Tourism Research*, 10(4), 493-510.

Huang, L. & Xu, *H. (2018).* Therapeutic landscapes and longevity: wellness tourism in Bama. *Social Science & Medicine*, 197, 24-31.

Huber, D., Milne, S., & Hyde, K. F. (2018). Constraints and facilitators for senior tourism. *Tourism management perspectives*, 27, 55-67.

İbret, B.Ü. (2007). Türkiye'de yeni gelişen bir termal turizm merkezi: Çavundur kaplıcası. *Doğu Coğrafya Dergisi,* 12(18), 135-164.

Imani, B., Mirezati, S.Z. & Saberi, M.K. (2019). A bibliometric analysis of international journal of nursing studies (1963 – 2018). *Library Philosophy and Practice*, 1-14.

Jang, S., Bai, B., Hu, C., & Wu, C. M. E. (2009). Affect, travel motivation, and travel ıntention: a senior market. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 33(1), 51-73.

Kane, M.J. (2013). New Zealand's transformed adventure: from hero myth to accessible tourism experience. *Leisure Studies*, 32(2), 133-151.

Kelly, C. (2012). Wellness tourism: retreat visitor motivations and experiences. *Tourism Recreation Research*, 37(3), 205-213.

Kessler, M. M. (1963). Bibliographic coupling between scientific papers. *American Documentation*, 14(1), 10-25.

Khalil, G. M., & Crawford, C. A. G. (2015). A bibliometric analysis of US-based research on the behavioral risk factor surveillance system. *American Journal of Preventive Medicine*, 48(1), 50-57.

Kılıçaslan, A. & Aydınözü, D. (2000). Afyon ilinde kaplıca turizmi ve özellikleri. *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı 35, 247-259.

Kozak, N. & Özel, Ç.H. (2012). Turizm pazarlaması alanının bibliyometrik profili (2000-2010) ve bir atıf analizi çalışması. *TürkKütüphaneciliği*, 26(4), 715-733.

Kozak, N. (1997). Türkiye'deki termal turizmi işletmelerinde konaklayan Türk turistlerin profilinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 8(1-2), 62-73.

Lehto, X.Y., Brown, S., Chen, Y. & Morrison, A.M. (2006). Yoga tourism as a niche within the wellness tourism market. *Tourism Recreation Research*, 31(1), 25-35.

Leidner, R. (2008). Tourism accessible for all in Europe, tourism review. *Ethical: Barrier Free Tourism*, 1-8.

Luiza, S. M. (2010). Accessible tourism–the ignored opportunity. *Annals of Faculty of Economics*, 1(2), 1154-1157.

Lunt, N. & Carrera, P. (2010). Medical tourism: assessing the evidence on treatment abroad. *Maturitas*, 66(1), 27-32.

Lunt, N., Smith, R., Exworthy, M., Green, S.T., Horsfall, D. & Mannion, (2011). Medical *tourism: treatments, markets and health system ımplications: a scoping review. Organisation for economic co-operation and development.* Paris.

Magdalini, V. & Paris, T. (2009). The wellness tourism market in greece- an ınterdisciplinary methodology approach, tourismos: an international multidisciplinary. *Journal of Tourism*, 4(4), 127-144.

Mak, A. H. N., Wong, K. K., & Chang, R. C. (2009). Health or self-ındulgence? the motivations and characteristics of spa-goers. *International Journal of Tourism Research*, 11(2), 185-199.

Marković, S., Lončarić, D. & Lončarić, D. (2014). Service quality and customer satisfaction in the health care ındustry-towards health tourism market. *Tourism and Hospitality Management*, 20(2), 155-170.

Matzarakis, A. & Rutz, F. (2013). Applicatıon of rayman for tourism and climate investigetions. *Annalen der Meteorologie*, 41(2), 631-636.

Mauleon-Mendez, E., Genovart-Balaguer, J., Merıgo, J.M. & Mulet-Forteza, C. (2018). Sustainable tourism research towards twenty-five years of the journal of sustainable tourism. *Advances in Hospitality and Tourism Research*, 6(1), 23-46.

McBurney, M.K. & Novak, P.L. (2002). What ıs bibliometrics and why should you care? *In Proceedings. IEEE International Professional Communication Conference*, 108-114.

Medina-Muňoz, D.R. & Medina-Muňoz, R.D. (2013). Critical ıssues in health and wellness tourism: an exploratory study of visitors to wellness centres on Gran Canaria. *Current Issues in Tourism*, 16(5), 415-435.

Merigó, J.M. & Yang, J.B. (2017). A bibliometric analysis of operations research and management science. *Omega*, 73, 37-48.

Michopoulou, E., Darcy, S., Ambrose, I. & Buhalis, D. (2015). Accessible tourism futures: the world we dream to live in and the opportunities we hope to have. *Journal of Tourism Futures*, 1(3), 179-188.

Milfont, T.L. & Page, E. (2013), A bibliometric review of the first thirty years of the journal of environmental psychology. *Psyecology*, 4(2), 195-216.

Mueller, H. & Kaufmann, E.L. (2000). Wellness tourism: market analysis of a special health tourism segment and ımplications for the hotel industry. *Journal of Vacation Marketing*, 7(1), 5-17.

Mulet-Forteza, C., Martorell-Cunill, O., Merigó, J.M., Genovart-Balaguer, J. & Mauleon-Mendez, E. (2018). Twenty five years of the journal of travel & tourism marketing: a bibliometric ranking. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 35(9), 1201-1221.

Nebioğlu, O. (2019). Turizm ve yiyecek tüketimi: uluslararası alanyazın üzerine bibliyometrik bir analiz. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 16(1), 71-88.

Nella, A. & Christou, E. (2016). Extending tourism marketing: ımplications for targeting the senior tourists' segment. *Journal of tourism, Heritage and Services Marketing*, 2(1), 36-42.

Nikitina, O. & Vorontsova, G. (2015). Aging population and tourism: socially determined model of consumer behavior in the "senior tourism" segment. *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, 214, 845-851.

Peris-Ortiz, M., & Álvarez-García, J. (2014). *Health and wellness tourism. Emergency of new market segment*, Spain, Sttronger.

Qiu, H. & Chen, Y.F. (2009). Bibliometric analysis of biological ınvasions research during the period of 1991 to 2007. *Scientometrics*, 81(3), 601-610.

Radnic, R.A., Gracan, D. & Fister, M. (2009). Repositioning of thermal spa tourism of north-west croatia in accordance with the european thermal spa tourism trends. *Tourism and Hospitality Management*, 15(1), 73-84.

Reed, C.M. (2008). Medical tourism. *The Medical Clinics of North America*, 92(6), 1433-1446.

Saito, C.S. & Strehlau, V.L. (2018). Tourist destination choice: a bibliometric study. *Review of International Business*, 13(1), 17-31.

Sayılı, M., Akça, H., Duman, T. & Esengün, K. (2007). Psoriasis treatment via doctor fishes as part of health tourism: a case study of kangal fish spring, Turkey. *Tourism Management*, 28(2), 625-629.

Selvi, M.S. (2002). Termal ürün pazarlamada tutundurma karması elemanlarının rolü: termal bölgede devre mülk sistemi uygulayan işletmeler ile diğer termal otel işletmeleri açısından bir karşılaştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 95-104.

Sheldon, P.J. & Park, S.Y. (2008). Sustainable wellness tourism: governance and entrepreneurship ıssues. *Acta turística*, 20(2), 151-172**.**

Sinkovics, N. (2016). Enhancing the Foundations for Theorising Through Bibliometric Mapping. *International Marketing Review*, 33(3), 327-350.

Smith, M. & Kelly, C. (2006). Wellness tourism. *Tourism Recreation Research*, 31(1), 1-4.

Steiner, C.J. & Reisinger, Y. (2006). Ringing the fourfold: a philosophical framework for thinking about wellness tourism. *Tourism Recreation Research*, 31(1), 5-14.

Temizkan, S.P., Çiçek, D. & Özdemir, C. (2015). Sağlık turizmi konusunda yayınlanan makalelerin bibliyometrik profili. *International Journal of Human Sciences*, 12(2), 394-415.

Tengilimoğlu, D. (2017). *Sağlık turizmi,* 2. Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi.

Timur, B. (2018). Service quality, destination ımage and revisit ıntention relationships at thermal tourism businesses. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 1(1), 38-48.

Türkiye Turizm Yatırımcıları Derneği (TTYD). (2018). *Dünya turizmi,* http://ttyd.org.tr/Uploadfiles/DocumentFiles/c3b19803-24c8-4bab-9552 e717d8c890eb.pdf, (23.04.2020).

Tütüncü, Ö., Kiremitçi, İ. & Çalışkan, U. (2011). Sağlık turizmi, güvenlik ve kalite. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi,* 22(1), 91-93.

Van Eck, N.J. & Waltman, L. (2010). Software survey: vosviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, 84(2), 523-538.

Van Eck, N.J., Waltman, L., Dekker, R. & Van Den Berg, J. (2010). A comparison of two techniques for bibliometric mapping: multidimensional scaling and VOS. *Journal of the American Socıety for Informaion Science and Technology*, 61(12), 2405-2416.

Vila, T.D., Darcy, S. & González, E.A. (2015). Competing for the disability tourism market-a comparative exploration of the factors of accessible tourism competitiveness in Spain and Australia. *Tourism Management*, 47, 261-272.

Wang, B., Pan, S.Y., Ke, R.Y., Wang, K. & Wei, Y.M. (2014). An overview of climate change vulnerability: a bibliometric analysis based on web of science database. *Natural Hazards*, 74(3), 1649-1666.

Weiermair K. & Mathies C. (2004). *The tourism and leisure ındustry shaping the future, the Haworth hospitality.* First Edition, New York, Haworth Hospitality Press.

Wolcott, H. F. (1994). *Transforming qualitative data: description, analysis and ınterpretation.* Thousand Oaks, SAGE, London.

Xiao, H. & Smith, S.L.J. (2006). The maturation of tourism research: evidence from a content analysis. *Tourism Analysis*, 10(4), 335-348.

Yang, L., Chen, Z., Liu, T., Gong, Z., Yu, Y. & Wang, J. (2013). Global trends of solid waste research from 1997 to 2011 by using bibliometric analysis. *Scientometrics*, 96(1), 133-146.

Yeoh, E., Othman, K., & Ahmad, H. (2013). Understanding medical tourists: word-of-mouth and viral marketing as potent marketing tools. *Tourism Management*, 34, 196-201.

Yiğit, A. (2019). Global burden of disease: a bibliometric analysis based on the scopus database. *International Journal of Health Management and Tourism,* 4(3), 237-249.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Genişletilmiş 9. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Yıldırım, S. (1997). Üçüncü yaş turizmi ve bunun türkiye açısından değerlendirilmesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi,* 8(1), 77-81.

Yu, J. Y., & Ko, T. G. (2012). A cross-cultural study of perceptions of medical tourism among chinese, japanese and korean tourists in korea. *Tourism Management,* 33(1), 80-88.

Zajadacz, A. (2015). Evolution of models of disability as a basis for further policy changes in accessible tourism. *Journal of Tourism Futures,* 1(3), 189-202.

Zan, B.U. (2012). *Türkiye' de bilim dallarında karşılaştırmalı bibliyometrik analiz çalışması,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Zou, X., Yue, W.L. and Vu, H.L. (2018). Visualization and analysis of mapping knowledge domain of road safety studies. *Accident Analysis and Prevention*. 118, 131-145.